

ЗА ЦЕЛТА НА ПОЕТИКАТА И НА ТРАГЕДИЈАТА СПОРЕД АРИСТОТЕЛ

Уште во почетокот на *Поетиката* (во првата реченица од I-та глава) Аристотел ветува дека ќе зборува за поетиката во општо („за самата поетика“) и за нејзините видови, „какво значење има секој од нив и како треба да се составуваат фабулите ако сакаме поезијата да успее“ („да биде убава“ — *καλῶς ἔξειν ἢ ποιήσεις*)¹. Последниов став не смее да биде забораен од оние што зборуваат и пишуваат за Аристотеловата *Поетика* и за нејзината (непосредна) цел. Аристотел, значи, истапува веднаш во почетокот на своето дело (што треба да го разбереме како курс од предавања) како професор специјалист по поетиката одн. естетиката што на своите ученици (студенти) ќе им зборува за вештината и уметноста на поетското создавање, за да можат оние од нив што мислат да ѝ се посветат на поезијата, било тие самите да создаваат поетски дела или да ги читаат нив, добро да ги разберат и да можат да ја оценат поезијата — високата поезија на големите поетски творби како што се еповите, трагедиите, комедиите и другите пообемни поетски дела.

Затоа не треба да нè чуди кога Аристотел ќе каже дека целта и на трагедијата се состои во „составот на собитијата“, т.е. во композицијата на фабулата, — *ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγῳδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἀπάντων*.² За некаква друга цел на трагедијата во целото Аристотелово дело *За поетиката* нема ниеден збор. Затоа сите оние што веруваат во автентичноста на секој збор од Поетиката и, особено, од дефиницијата на трагедијата, а

Објавено во прилози, МАНУ, Скопје 2/1978

¹ Во мојата белешка (= кратка статија) под наслов, „Πῶς δεῖ συνίστασθαι τοὺς μύθους εἰ μέλλει καλῶς ἔξειν ἢ ποιήσεις“, објавена во *Ж.А.* XXVI, 1976, стр. 431—432, за прв пат ја потцртав тесната врска на изразот *συνίστασθαι τοὺς μύθους* на ова место со техничкиот термин *σύστασις τῶν πραγμάτων*.

² Реченицава во вид на заклучок фигурира како мото на мојата студија „Παθημάτων κάθαρσις или πραγμάτων σύστασις?“ во *Ж.А.* IV, 1954, стр. 209, се разбира, не случајно За Аристотела *фабулата* (ὁ μῦθος) и *собиитијата* (τὰ πράγματα) се цел на трагедијата одн. на драмата. Во истата (VI) глава само 4 реда понапред тој имаше нагласено дека и дејството е цел на трагедијата или, дословно, „и целта на трагедијата е (некакво) дејство“: *καὶ τὸ τέλος πράξις τις ἐστὶν οὐ ποιότης ποιότης*, сакајќи со тоа да ја потцрта важноста на дејството и собитијата, на драмскиот елемент во трагедијата, пред *сликањето на карактериите*, што е на ова место фигуративно изразено со зборот *ποιότης* („качество“), како што се гледа од текстот што следува.

пред сè во автентичноста на изразот *παθημάτων* одн. *μαθημάτων κάθαρσιν*³, што го разбиваат како цел на трагедијата, ја искривуваат Аристотеловата мисла и неговото сфаќање на трагедијата и на поезијата, на поетиката воопшто, и со тоа вршат, сакале тие или не, еден вид фалсификат, зашто усвојуваат и поддржуваат едно читање што не произлегло од раката на Аристотела. Сите оние што мислат дека Аристотел божем со теоријата за катарсата му се противставил на својот учител Платон, на неговото разбирање за значењето и вредноста на епот, поконкретно на Хомеровата Илијада и Одисеја, и на драмата, пред сè на трагедијата, докажуваат дека недоволно го познаваат Аристотела и неговата *Поетика*. Аристотел во својата *Поетика* нигде не го кажува она што тие му го припишуваат, т.е. дека катарсата божем била цел на трагедијата. Во целата Поетика има само две места кај што е спомнат зборот *κάθαρσις*: Првото е фамозниот израз *παθημάτων* (одн. *μαθημάτων*) *κάθαρσιν* од крајот на дефиницијата на трагедијата⁴, од

³ Во мојата погоре цитирана студија од IV-то годиште на *Ж.А.* показав доста јасно дека зборовите *παθημάτων κάθαρσιν* во дефиницијата не можат да бидат автентични. Овде ќе ги изнесам накусо аргументите за тоа, онака како што се дадени тие во француското резиме на стр. 243:

Несигурноста и неавтентичноста на изразот *παθημάτων κάθαρσιν* се потврдува а) од фактот дека зборот *κάθαρσις* би можел онде да има метафоричко значење, што би било во спротивност со Аристотеловата Топика (VI 139b 30) по однос на дефиницијата; б) од фактот дека зборовите *τῶν τοιοῦτων* и *παθημάτων* би биле употребени во малку необична смисла — *τοιούτων* наместо *τούτων* а *παθημάτων* наместо *παθῶν*, што не би било допустливо во една дефиниција според Аристотеловата логика; в) од „хомонимијата“, односно *μνοῦν-значноста* на изразот *παθημάτων κάθαρσιν*, што произлегува од генитивот *παθημάτων* којшто, во таква формулација, би можел да биде α) објективен, β) сепаративен и γ) субјективен, што е исто така во спротивност со Топиката (VI 139b 19); г) од фактот дека за *παθημάτων κάθαρσιν* нема ниеден збор во коментарот од гл. XIII и XIV кај што е објаснет последниот став од дефиницијата во врска со *ἔλεος* и *φόβος* и кај што, од друга страна, никој не можел до денес да открие ни трага од лакуна: д) од фактот дека и зборот *περαινύουσα* во дефиницијата, поврзан со *παθημάτων κάθαρσιν*, добива едно значење повеќе или помалку метафорично, што е и пак во спротивност со Топиката; ф) од фактот дека Аристотел тука (т.е. во Поетиката) не зборува воопшто за трагичната катарса а уште помалку дека во неа би била целта на трагедијата.

⁴ Овде сметам за нужно да го приведам целиот текст на дефиницијата, како што го наоѓаме во двата најстари грчки ракописи (во *Parasinius* 1741 од X/XI век и во *Riccardianus* 46 од XIII/XIV): *ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἥδυσμένω λόγῳ χωρὶς ἐκάστω τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαινύουσα τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων* (во R. 46 — *μαθημάτων*: (во P. 1741) *κάθαρσιν*. — Формата *ἐκάστω* во грчките ракописи гласи *ἐκάστου Ambrosianus B 78* има *ἐκάστων*); *ἐκάστω* е конјектура на *Tyrwhitt* и *Heiz* што се потврдува со Аристотеловиот коментар што следи зад дефиницијата: *τὸ δὲ χωρὶς τοῖς εἶδει* (1449b 29—30). Зад зборот *σπουδαίας* можел да следи изразот *ὄλης* или *ὄλης τε*, како се чини кога ќе се спореди текстот од гл. VII (1450b 23—25: *κεῖται δὲ ἡ μῦθος τὴν τραγῳδίαν τελέειας καὶ ὄλης πράξεως εἶναι μίμησιν ἐχούσης τι μέγεθος*); вид. ја мојата белешка во *Ж.А.* IV, 187 „Μίμησις πράξεως . . . <ὄλης> καὶ τελείας За *ἔλεος* („жалта“) и *φόβος* („страво“) опширно се зборува и дава објаснение во коментарот од гл. XIII и XVI. Зборот *παθημάτων*, сфатен како, „афекти“ а во врска со *κάθαρσις*, и самиот збор *κάθαρσις*, одн. „трагичната катарса“, не се објаснети во целата Поетика којашто го содржи целиот дел што се однесува до трагедијата. Во XIII-та и XIV-та глава, кај што требаше да биде објаснет изразот *παθημάτων κάθαρσιν* од дефиницијата, се зборува најмногу за *σύστασις τῶν πραγμάτων* а на крајот од гл. XIV се заклучува коментарот со овие зборови: *περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν πραγμάτων συστάσεως καὶ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς μύθους εἶρηται ἰκανῶς* (т.е. „Според тоа доста е речено за составот на собитјата и за тоа какви треба да бидат фабулите“). Јасно е дека последниов став е во полна согласност со спомнатиот почеток (со првата реченица) на Поетиката. Овој коментар на најважниот елемент на трагедијата се продолжил всушност низ цели 8 глави (од гл. VI до крајот на XIV). Тоа не треба никога да го чуди кога во него се содржи и целта на трагедијата, како што видовме погоре.

каде што и се родил проблемот на твр. *йраична катарса*; а второто се наоѓа во XVII-та глава (1455b 15) кај што Аристотел ја споменува „катарсата на Орест“, т.е. неговото „религиско очистување“⁵, се разбира, инсценирано од страна на сестра му Ифигенија и нивното заедничко спасување од Таврида. На сите изучувачи на Поетиката им било јасно дека второво место нема врска со твр. *йраична катарса*, но не можеле, а денеска некои и не сакаат, да видат дека фамозното и проблематичното *παθημάτων* (или *μαθημάτων*) *κἀθαρσιν* од крајот на дефиницијата на трагедијата и не е автентично, дека автентичниот израз на тоа место гласел *πραγμάτων σύστασιν*, како што покажав во мојата статија „Дефиницијата на трагедијата кај Аристотела и катарсата“⁶ од 1948. и како што образложи, доста детално, во мојата студија „*Παθημάτων κἀθαρσιν* или *πραγμάτων σύστασιν*“⁷.

Мојата статија од 1948. беше пречекана со неодобрување и остро одбивање од страна на бугарскиот филолог Александар Ничев во неговиот прилог „Нов опит на тълкуване на трагическия катарзис“ поместен зад неговата докторска дисертација „Атическата трагедия в нормите на Аристотел“⁸.

А. Ничев во спомнатата дисертација беше понудил едно свое „решение“ на твр. *йраична катарса*, коешто би се состоело во очистувањето на гледачите од страв и жал, и тоа по овој начин: Гледачите, гледајќи една трагедија во театарот, почнуваат да чувствуваат страв и жал за херојот на трагедијата којшто страда без своја вина, како што мислат тие во почетокот, но, подоцна, тие постепено се уверуваат дека херојот бил виновен и дека е праведно казнет, дека нивното прво мислење (*δόξα*) било погрешно; ослободувајќи се од тоа свое првобитно погрешно мислење гледачите *се очистуваат од жалта и стравот*. Тоа би била според А. Ничев суштината на *йраичната катарса*, а тоа е наедно првата „теорија“ на А. Ничев за твр. „погрешно мислење“. Втората негова „теорија“ се состои во толкувањето на Аристотеловото сфаќање за „најубавата трагедија“: како да Аристотел божем мислел дека *катарса*, т.е. очистување од жалта и стравот, можело да има само во *најубавите трагедии*. Овие наивни и сосем погрешни мислења и тврдења на А. Ничев беа остро критизирани од неговиот постар софиски колега Георги Михайлов⁹ како „несреќни“ и „погрешни“ зашто се базираат на површно и лошо толкување на историските и литерарните факти. „Теориите“ за „најубавата трагедија“ и за „погрешното мислење“ (*δόξα*) на А. Ничев тој ги прогласува за „кули од карти“¹⁰.

Мојот одговор до А. Ничев во врска со неговата критика беше објавен во Годишниот зборник на Филозофскиот факултет во Скопје кн. 7 под наслов „Уште еднаш за Аристотеловата дефиниција на трагедијата и катарсата“ (стр. 79—110). Во една низа детали тоа беше наедно одговор и на сите оние што веруваат и тврдат дека целокупниот текст на Аристотеловата Поетика е автентичен во сите негови делови и изрази. Тој може да се земе, според тоа, како

⁵ За овој вид „очистување“ пообичен во грчкиот јазик е терминот *καθαρμός*.

⁶ Објавена во *Годишниот зборник на Филозофскиот факултет*, кн. 1, Скопје 1948, стр. 3—17.

⁷ Објавена во *Жива антика* год. IV, 1954, стр. 209—250.

⁸ Отпечатена во „Годишник на Соф. универзитет, Историко-филологически факултет“ том XLV, 1948/49 год., кн. 4.

⁹ Во статијата „По някој проблеми на грчката трагедия“ објавена во „Годишник на Соф. универзитет“ том XLVIII (1954), стр. 367—387.

¹⁰ Во неговото француско резиме на стр. 387.

одговор и на К. Дел Гранде¹¹ и на Ц. Елзе¹². Првиот од двајцава ѝ посвети доста простор на мојата конјектура одн. на мојата прва статија во врска со Аристотеловата дефиниција на трагедијата. Неговата критика беше релативно здрава и воздржана. Моите заклучоци беа означени како *мошне и нијересни*¹³, со изразена резерва по однос на прифаќањето на предложеното читање, зашто би требало, наводно, претходно да се објасни како дошло до промената на *πραγματων συστασις* во *καθημερων καθαρσις*. Да го прочиташе тој француското (или руското) резиме на мојата статија малку повнимателно и да можеше да го прочита и разбере полниот нејзин (македонски) текст. К. Дел Гранде веројатно немаше да поставува вакви прашања, зашто ќе видеше дека одговорот во вид на една претпоставка веќе се содржи и во резимето, се разбира накусо, и во полниот текст, нешто поопширно. Вистина ондека не сум потцртал дека текстот на Аристотеловата Поетика бил не само на тоа место оштетен и погрешно дополнет и не сум го цитирал Страбона, Плутарха и др. во врска со судбината на Аристотеловата библиотека и на неговите списи, од кај што се гледа дека голем дел од текстот на тие списи, пред да бидат издадени, биле многу оштетени, дека подоцна биле поправани и дополнувани, како и дека голем дел од поправките и дополнувањата биле лошо направени. Може човек, од друга страна, и да не верува во тие податоци, што ни ги оставиле Страбон, Плутарх и др., и да смета дека тие се измислени од Страбон одн. Тирионион, неговиот учител и можеби првиот издавач на Аристотеловите списи, со цел да се оправда самиот тој поради големиот број грешки допуштени во изданието на Аристотеловите списи. Туку и во овој случај си останува фактот дека Аристотеловите списи и пред сè Поетиката на повеќе места е негде полесно а негде и потешко оштетена одн. погрешно дополнета, така што не е секој израз и секој збор во неа автентичен, не потекнува од самиот Аристотел. Тоа го знаат мошне добро речиси сите издавачи и поголемиот број филолози што се занимавале и го изучувале текстот на Поетиката. Тоа бездруго се однесува и на другите Аристотелови дела, но во помала мерка. Поетиката е класичен пример на лошо предаден текст. Јас ќе приведам подолу неколку очигледни примери од Поетиката на таков лошо запазен и погрешно поправен текст, за да се види уште поарно и појасно дека традицијата на текстот на Аристотеловата Поетика е крајно лоша и дека голем дел од нејзиниот текст, многу изрази и зборови во неа не се сосем автентични.

И другиот погоре спомнат критичар, Ц. Елзе, секако не ја читал мојата статија цела, ами само нејзиното француско резиме; туку и покрај тоа си допуштил слобода, мојата конјектура да ја оцени како, „ексцентрична“ или „занемарлива“, т.е. што не заслужува да се земе под внимание¹⁴. Последнава оценка ќе ја искористи еден италијански автор опирајќи се и на критиката од

¹¹ Во неговата книга „*Τραγωδία, essenza e genesi della tragedia*“, Napoli 1952. (и второ издание од 1962. година), стр. 290 и 311 (cf. Индекс. стр. 336).

¹² Во неговиот приказ „*A Survey of Works on Aristotle's Poetics 1940—1952*“ во спис. „*The Classical Weekly*“ (од 14. февр. 1955).

¹³ C. Del Grande, o. c. (стр. 290): „... Le conclusioni del Petruševski certo sono interessantissime; però prima di accogliere nella Poetica la lezione proposta, bisognerebbe spiegare, come nell' apografo, dal quale derivarono i codici base alle traduzioni siriana, araba e latina medioevale, si fosse infiltrata la lettura *καθημερων καθαρσις* convalidata dal Riccardiano 46 ...“ итн. итн.

¹⁴ G. Else, l. c. (ги донесувам неговите зборови според цитатот на Giov. Brancato; види ја следната фуснота, „eccentric or otherwise negligible“).

К. Дел Гранде. Тоа е Џовани Бранкато¹⁵, кај когошто нешто повеќе ќе се задржиме малку подолу.

Поголемо внимание заслужува критиката на грчкиот филолог Конст. Д. Георгулис¹⁶, не само затоа што авторот ѝ пристапил сериозно на погоре споменатата студија „*Παθημάτων κάθαρσιν* или *πραγμάτων σύστασιν*?“ и што високо ја оценил, со многу ласкави зборови, како пример на студиозна и остроумна работа, туку пред сè поради широчината, длабочината и објективноста на неговите приказ. Треба со задоволство да констатирам дека во едно сме и двајцата согласни: дека зборот *κάθαρσιν* во Аристотеловата дефиниција на трагедијата не е автентичен. К. Д. Георгулис мислеше, дека наместо *κάθαρσιν* во дефиницијата молежло да стои *μίμησιν*, не забележувајќи дека со тоа би се добила една тавтологија (*μίμησις, ... περαίνουσα μίμησιν*), зашто во дефиницијата истиов збор се наоѓа во самиот почеток како прв збор на определбата што е трагедија и дека Аристотел никако не би допуштил во една дефиниција да употреби тавтологија¹⁷. Другата причина поради којашто не е веројатно дека ваквиот израз бил употребен во дефиницијата е фактот што самиот израз *παθημάτων μίμησιν* не е автентичен, т.е. не е ни еднаш употребен кај Аристотела, ни во Поетиката ни во кое било друго негово дело.

Мојот краток одговор, содржан во моето приватно писмо до К. Д. Георгулис и наменет исклучиво за негова лична употреба, беше делумно (т.е. во неговиот најважен дел) објавен во следниот број од истото списание¹⁸ по иницијатива на самиот К. Д. Г. којшто беше одговорен редактор на списанието. Сличен одговор беше отпечатен и во моите „Белешки кон текстот на Аристотеловата Поетика“¹⁹.

Во истиот број на „Платон“ (стр. 238—240) беше публикувана и критиката на Франѓиско Фармаќис којшто се залагаше за традиционалното читање *παθημάτων κάθαρσιν* не верувајќи во претпоставката за неавтентичноста на зборот *κάθαρσιν* во дефиницијата. Тоа беше наедно критика и на моето и на решението на К. Д. Георгулис. Ф. Фармаќис тргна од поставката на Вас. Дедусис²⁰ дека традицијата одн. податокот (кај Страбона, Плутарха и др.) за судбината на Аристотеловата библиотека не бил сигурен. Ф. Фармаќис се обиде да го врати колцето назад допуштајќи ја можноста, Аристотел во дефиницијата да употребил и метафори, и земајќи го како „сигурен пример“ на метафора изразот *ἡδυσμένῳ λόγῳ*, којшто е непосредно зад дефиницијата и објаснет од самиот Аристотел. Оттука следеше неговиот закључок: „а кога си допуштил Аристотел употреба на една метафора во дефиницијата, зошто

¹⁵ Giovanni Brancato, *La „Σύστασις“ nella Poetica di Aristotele*, во „*Collana di Studi Greci*“, diretta da Vittorio de Falca, — XL —, издадена во Libreria scientifica editrice — Napoli 1963.

¹⁶ Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης, *Τὸ πρόβλημα τῆς τραγικῆς καθάρσεως*, во атинското спис. ΠΛΑΤΩΝ, ἔτος Ζ', τεύχος Α' (1955), σελ. 136—157.

¹⁷ Еве како би изгледала дефиницијата со неговата конјектура, со којашто се добива вистинска тавтологија: "Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἐκάστω τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιοῦτων παθημάτων μίμησιν.

¹⁸ ΠΛΑΤΩΝ, ἔτος Η', Ἀθήναι 1956, τεύχη Α' καὶ Β', 15/16, σελ. 237—238.

¹⁹ Објавени во Ж.А. XI 1962, на стр. 269—270.

²⁰ Во неговата расправа „*Συμβολὴ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων*“, ΠΛΑΤΩΝ, ἔτος Α' (1949), τεύχος Β', σελ. инн.

да не си допуштил употреба и на втора метафора, на пример на *κᾶθ' ὅσιν*²¹. Ова е веќе втор обид на Ф. Фармакис да го врати колцето уште малку поназад.

Во врска со резонирањети на Ф. Фармакис и со поставката на В. Дедусис мораме овде да забележиме дека сигурноста, одн. точноста, или неточноста на традицијата за судбината на Аристотеловата библиотека и не е толку важна за состојбата на неговите списи, не е секако поважна од самата нивна состојба; а оваа особено што се однесува до Поетиката, е таква каква што ја занеме: многу лоша. А зошто е таа таква, може човек да се досетува и да изнаоѓа причини, да прави разни претпоставки сосем поинакви од податоците што ни го соопштиле главно Страбон и Плутарх. Се работи всушност за тоа дали ќе го примиме предадениот текст на Поетиката како автентичен во сите негови детали или ќе се трудиме да ги откриеме оние места што ни се чинат сомнителни и да ги погодиме и востановиме, ако можеме, вистинските Аристотелови зборови и изрази со помош на контекстот и на неговата терминологија и фрасеологија, онде кај што тоа е можно.

Но, да ги видиме и другите критичари на мојата конјектура во врска со дефиницијата на трагедијата. Според хронолошкиот ред би дошол сега нашиот југословенски колега Богдан Шешиќ, иако можеби требало да го спомнеме веднаш по А. Ничев, зашто неговите „Estetičke studije“, како што се гледа од крајот на неговата книга ја носат временската ознака „маја 1950“. Само што книгата била излезена од печат дури во 1958., а и од фуснотата на стр. 35 може да се види дека последната рака во неговиот ракопис била ставена по 1954., а тоа било веројатно направено кога книгата веќе била набрана и се наоѓала пред „прелом“.

Критиката на Б. Шешиќ всушност е позитивна²². Тој е, колку што мене ми е познато, првиот југословенски автор што се осврнал на моето решение на *трагична катарса* кај Аристотела а во врска со неговата дефиниција на трагедијата во VI-та глава на Поетиката. Моето решение одн. мојата поправка на текстот во Аристотеловата дефиниција на трагедијата преку конјектурата *πραγματων συστασιν* наместо традиционалното *παθημάτων κᾶθ' ὅσιν* Б. Шешиќ ја нарече „теорија“²³. Мојот одговор на приказот и позитивната критика на Б. Шешиќ беше објавен 1962. во моите „Белешки...“²⁴.

Овде треба да забележам дека моите прилози во врска со дефиницијата на трагедијата јас лично не ги сметам за некаква теорија на „трагичната катарса“. Тоа, е за мене, еден филолошки прилог, можеби еден од најважните или, ако

²¹ Во напред спомнатата белешка на Ф. Фармакис од спис. *Плэйон VIII*, на стр. 239. — Ваквото резонирање по однос на Аристотела покажува многу јасно дека и Ф. Фармакис и сите други, што сметаат дека нашиот Философ можел едно да препорачува во својата *Тојшка* а друго да прави кога самиот формулира дефиниција, се многу далеку од Аристотела и од неговата теорија и практика.

²² Тоа би можело да се види од следниот негов текст на стр. 35 од неговите горе спомнати *сјудии* (втори пасус): „У овом утврђивању *πραγματων συστασιν* као аутентичних термина, лекције, Аристотелове дефиниције трагедије састоји се највећа оригиналност теорије М. Петрушевског, која је колико смела толико логички проста и јасна“.

²³ Покрај приведеното место од стр. 35, поправо пред тоа, во првиот (или, поточно, вториот) пасус на стр. 34 Б. Шешиќ изнесува: „с) *Теорија* М. Петрушевског, која је најоригиналнија и најсмелија и која претставља покушај пресецања самог Гордијевог чвора проблема Аристотелове трагичне катарсе по томе што одриче аутентичност не само термина *παθημάτων* и *μαθημάτων* већ и самог термина *κᾶθ' ὅσιν* у дефиницији трагедије“.

²⁴ Со полниот наслов „Белешки кон текстот на Аристотеловата Поетика“, во *Ж.А. XI* (1962), стр. 270—271.

некој сака, и најважниот, но секако прилог кон критиката на текстот на Аристотеловата Поетика. Ако сум успеал со мојата конјектура *πραγματων συστασιν* да го откријам вистинскиот Аристотелов текст и ако со неговото прифаќање, кога ќе се увиди дека е тоа автентичниот израз, всушност технички термин, во дефиницијата, би морале да паднат и одат во неврат сите исконструирани *џеории* за тнр. *џраична катарса* кај Аристотела, јас би можел да се согласам дека сум виновен за тоа што сум се посомневал во автентичноста на изразот *παθημάτων κάθαρσιν* и дека сум заслужен за она што сум го открил вистинскиот Аристотелов текст во неговата дефиниција на трагедијата. Ако ова барање на вистината и нејзиното откривање треба да се нарече *џеорија*, а тоа е за мене само една успешна примена на филолошкиот метод на тнр. *дивина-џорна* критика на текстот, нека просудат и пресудат оние што можат објективно да го согледаат резултатот од таа моја пред сè филолошка работа.

Одејќи по хронолошкиот ред како што биле објавувани критиките и критичките белешки во врска со споменатата конјектура, треба да фрлам еден поглед и на работата на порано спомнатиот Ц. Бранкато²⁵. Неговата критика во врска со елементот *σύστασις* се однесува и на Даниел Де Монмолен²⁶ којшто не ја внесол ни меѓу *главниџе џџеми* на Поетиката, а ни меѓу споредните²⁷. Тоа истото, или без малу истото, му го забележува и на Ц. Елзе, којшто го „раздробил единството на Поетиката во едно множество аргументи меѓу кои нигде не фигурира *σύστασις*“²⁸. Обратно, во врска со мојата конјектура²⁹, тој забележува дека сум бил под преголемо влијание на изразот *σύστασις τῶν πραγμάτων*³⁰, до тој степен што сум сакал да го видам него во грчкиот текст (т.е. во Аристотеловиот оригинал) и ондека кај што тој не бил и „не би требало да биде“; дека сум сакал да го извлечам од текстот најтешкиот (поправо „најзаемтканиот“) израз *μ/παθημάτων κάθαρσιν* предлагајќи ја поправката *πραγματων συστασιν*, со што сум божем доказал: 1. дека ракописната традиција за мене била само *едно мислење*, и 2. дека „егзегезата“ на оние места кај што се среќаваат изразите *σύστασις* и *συύστασθαи* останале за мене *малку џознаџа рабџа* (служејќи се тука со италијанската фигура „... *resta per lui un' agaba fenice*“). Тој тука ги спомна и критичките забелешки на К. Дел Гранде (без директен цитат!) и на Ц. Елзе (со цитирање на неговите зборови дека мојата статија од 1948. била „eccentric or otherwise negligible“).

²⁵ Насловот на книгата е даден во фуснотата № 15 („*La σύστασις*...“): види го продолжението на неговата фуснота № 4 на стр. 8.

²⁶ D. De Montmollin, *La Poétique d' Aristote (Texte primitif et Additions ultérieures)*. Neuchâtel 1951 (Thèse).

²⁷ Упатува на *D. De Montmolin o. c.*, стр. 136.

²⁸ Gerald Else, *Aristotle's Poetics: The Argument*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1957.

²⁹ Ц. Бранкато (во 1963) како и К. Дел Гранде (во 1952. со повторно издание во 1962.) не ја спомнуваат ни мојата расправа, „*παθημάτων κάθαρσιν* или *πραγματων συστασιν*“ од Ж.А. IV (од 1954). ни мојата полемичка статија од Год. зборник на на Фил. фак. кн. 7, па ни моите „Белешки. . .“ од Ж.А. XI и XII (од 1962.). К. Дел Гранде веројатно не внесол никакви промени во второто издание на својата книга издадена за прв пат во 1952. Но Ц. Бранкато чијашто книга се појавува дури во 1963. година би морал да знае за напред спомнатите мои расправи. Тој ја цитира само мојата прва статија од Год. зборник, кн. 1 (од 1948. година), поправо нејзиното француско резиме. Според начинот на цитирањето, сè ми се чини дека тој не се потрудил да го прочита ни моето француско резиме на спомнатата статија, ами дека се послушил со критичките белешки што ги нашол кај К. Дел Гранде.

³⁰ Giov. Brancato, *l. c.*

За да може човек да му одговори *госпојно*, т.е. онака како што тој си го заслужил тоа, би требало да се спушти на она ниво кај што се наоѓа самиот тој. Туку, би било, можеби, подобро да не обрнува човек големо внимание на секој суд и сечие мислење и да постапи онака како што сум постапил до денеска. Меѓутоа, треба да се каже нешто во врска со неговиот начин и метод на работа. Кога Ц. Бранкато ја цитира мојата работа од 1948. со францускиот наслов (земен од резимето!) и со приведување на страниците „1—17“, тој нигде не споменува дека е тоа поправо наслов на резимето, зашто францускиот текст (на резимето, се разбира) не се протега низ сите цитирани страници, т.е. од 1—17, ами се однесува само на стр. 16—17. Да ја читал мојата статија, одн. да ја имал книгата кај што таа беше објавена, ќе можел да види дека статијата не започнува на стр. 1 ами на стр. 3 и дека таа (заедно со двете резимеа: руското и француското) се протега од стр. 3—17 а не од 1—17! Затоа, јас мислам дека тој не ја читал мојата статија, па ни нејзиното француско резиме, ами дека се послужил со критиката на погоре спомнатиот италијански филолог К. Дел Гранде³¹. Ц. Бранкато спомнувајќи ја критиката на К. Дел Гранде што се однесува до мојата статија од 1948. ја цитира стр. 336. од неговата книга издадена во 1962., не нагласувајќи дека е тоа 2. издание (зашто книгата на К. Дел Гранде прв пат била издадена во 1952.). Кога човек ќе ја побара цитирана страна 336 во книгата на Дел Гранде, ќе види тоа е страна од „индексот“ кај што под зборот „Petruševski“ стои „290, 311“ (вака е во првото издание на книгата, а се надевам дека вака стои и во второто од 1962.). Ова го споменувам повеќе заради илустрација на неговата „научна акрибија“.

Во врска со последните зборови од претходниот пасус да приведам уште едно одн. две места од неговата книга кај што авторот Ц. Бранкато не прави разлика помеѓу термините *σύνθεσις* и *σύστασις* кај Аристотела. Тоа е прво на стр. 80 од неговата книга кај што се вели „... questo il poeta deve cercare nella *σύνθεσις τῶν πραγμάτων*“, а потоа и на стр. 87 е употребен истиот израз (*σύνθεσις τῶν πραγμάτων*). Тоа може да го прави човек којшто не е начисто со автентичната терминологија на Аристотела. Да ја прочиташе мојата расправа од *Жива антика* IV³², Ц. Бранкато ќе можеше да види дека изразот *σύνθεσις τῶν πραγμάτων*, употребен само еднаш во Аристотеловата Поетика, не е автентичен, дека зборот *σύνθεσις* онде не произлегува од раката на Аристотела, ами од првиот препишувач одн. издавач на Аристотеловата Поетика. Се работи имено за технички термин, создаден од самиот Аристотел и образуван како еден вид корекција во којашто е изразен неговиот критичен став во врска со Платоновитиот *σύστασις ῥήσεων*³³ од неговата „дефиниција“ на трагедијата. Тоа инаку било 2.-то (не сосем читливо!) место, кај што бил употребен техничкиот термин *σύστασις πραγμάτων* во Поетиката. Препишувачот се повел тука зад терминот

³¹ К. Дел Гранде на стр. 290 од својата книга (во изданието од 1952.) признава дека мојата статија ја познава само по нејзиното француско резиме со овие зборови: „... Nel suo articolo, che leggo soltanto attraverso il riassunto francese...“

³² На стр. 245 во критичниот апарат под грчкиот текст може да се прочита следната белешка (фуснота №5: „σύνθεσιν, e codd. Petruševski in σύστασιν corr. Nusquam enim πραγμάτων nisi cum σύστασις coniunctum legitur, quod scr¹ba vel primus ille interpolator e paulo ante memorato τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν (1449b 34) anticipavit“. Овде морам да забележам дека зборот *ὀνομάτων* е лапсус наместо *μέτρων* (!).

³³ Овде е потребно да се пирведе целото место од Платоновитиот *Φαίδρο* (268cd): καὶ οὔτοι ἄν... καταγέλωθεν, εἴ τις οἴεται τραγωδίαν ἄλλο τι εἶναι ἢ τὴν τούτων (scil. ῥήσεων... οἰκτρῶν καὶ φοβερῶν καὶ ἀπειλητικῶν, ὅσα τ' ἄλλα τοιαυτά) σύστασιν

σύνθεσιν, употребен пред тоа во изразот τὴν τῶν μέτρων σύνθεσιν (1449b 35). Првото место кај што бил употребен техничкиот термин σύστασις τῶν πραγμάτων се наоѓало во дефиницијата на трагедијата, а тука зборовите πραγμάτων и σύστασιν не биле сосем читливи (текстот на Поетиката можел тука да биде поетшко оштетен) и, затоа, погрешно прочитани, одн, лошо дополнети како παθημάτων (или, подоцна, μαθημάτων) κάθαρσιν од кај што и се родил проблемот на тнр. *ΰραιчна катарса*.

Ц. Бранкато инаку го знае Аристотеловиот автентичен технички термин зашто тој се наоѓа и во насловот на неговата книга, меѓутоа, тој веројатно не знае дека техничките термини (или делови од нив) особено кај Аристотела, не можат и не смеат да се заменуваат со синонимни. Тоа веројатно не го знаел ни првиот препишувач одн. издавач на Поетиката, а незнаењето во овие работи не може да се оправда со ништо. Такво незнаење или неснаоѓање ќе се среќава и кај други, како на пример во статијата „Аристотель и история“ од А. И. Доватур во најновиот број на ВДИ³⁴. Меѓутоа, овде, т.е. кај А. И. Доватур тоа не е толку тешко, зашто земениот цитат од Аристотеловата Поетика во сите нејзини изданија така и гласи, а ние не можеме од секого да бараме толкаво познавање на литературата во врска со тој технички термин, како што тоа мораме да го очекуваме од еден автор што пишува книга за σύστασις во Аристотеловата Поетика³⁵.

*

Првото потполно, но необјавено, признание на моето решение во врска со тнр. трагична катарса, поправо со мојата конјектура πραγμάτων σύστασιν

πρέπουσαν, ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ὄλῳ συνισταμένην. Туку за да може човек да ја види подолбо различката меѓу Платоновата, „квазидефиниција“ и Аристотеловата дефиниција на трагедијата, ќе се обидам да ги донесам напоредо најважните делови од двете:

Според Платона

Τραγωδία ἐστὶν σύστασις πρέπουσα ῥήσεων οἰκτρῶν καὶ φοβερῶν καὶ ἀπειλητικῶν ὅσα τ' ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ὄλῳ συνισταμένην.

Според Аристотела

Τραγωδία ἐστὶν μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας... ἡδυσμένῳ λόγῳ... δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων πραγμάτων σύστασιν

Од горнава споредба станува јасно дека Платоновата „квази-дефиниција“ не го содржи основниот елемент: драмскиот, суштинската одлика на трагедијата. За Платона трагедијата би била состав (σύστασις) приличен или достоин (πρέπουσα) на и з р а з и одн. зборови (ῥήσεων) жални, страшни, заканувачки и слични. Во Аристотеловата дефиниција драмскиот елемент е изразен и нагласен во почетокот (во изразот μίμησις πράξεως „подражавање на дејство“), во средината (преку изразот δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας „преку лица што дејствуваат а не со прераскажување“) и на крајот од дефиницијата (во нејзиниот последен став): δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων πραγμάτων σύστασιν „со жал и страв исполнувајќи го составот на такви — т.е. жални и страшни — собитија“).

³⁴ *Вестник древней истории*, 3 (145). Издательство „Наука“. Москва 1978. стр. 2.

³⁵ Насловот на книгата може да се види напред во фусотата № 15.

наместо *παθημάτων κάθαρσιν* во дефиницијата на трагедијата дојде од познатиот советски филолог С. Ј. Лурје³⁶.

Второто признание, многу поизразито и поласкаво, дојде 10 години подоцна од данскиот философ (специјалист по естетика) Теди Бруниус што се содржеше во неговото приватно писмо од 30. јануари 1968. од Упсала³⁷.

Ова второ признание ми е дотолку подраго, зашто доаѓа од човек којшто имал пишувано книга за проблемот на катарсата и се имал *анијажирано*, како што се вели, определувајќи се за едно свое решение, или, како што тој го вика, *конјектура на катарсата*.

Во неговото второ писмо, пишувано на 13. октомври истата година од Бафало (во САД), ме извести дека ја напишал статијата *Catharsis* за „*Dictionary of the History of Ideas*“^{37a}. Бидејќи неговата погоре спомната статија е објавена и денес може секој да ја прочита во I-от том на напред спомнатиот „Речник“^{37b}, јас ќе се задоволам да го цитирам овде само последниот пасус од неговиот заклучок: „... Although this article has made serious efforts to contribute new into interpretations to Aristotle's use of catharsis, the author is inclined to believe in Professor Petrushevski's conjecture. But it may be that his suggested change of the text will not be accepted very soon by other scholars. It is almost too elegant and „too reasonable to be accepted at once“ (подвлеченото во текстот е мое — М. Д. П.).

Речиси во исто време се појави и статијата „*A Catarse Trágica em Aristóteles*“ од португалскиот филолог Антонио Фреире од Философскиот факултет во Брага (северна Португалија) во списанието „*Euphrosyne*“ N.S vol. III од 1969. (стр. 31—45), кај што е даден опширен приказ на мојата студија од 1954. (на стр. 34—45) и еден осврт на критиката на К. Дел Гранде, како и на А. Ничев.

---

³⁶ Неговото полно име, „очество“ и презиме гласи: Соломон Јаковлевич Лурје (одн. *Luria*, кога пишува германски). Текстот остана до денеска необјавен, зашто се содржи во неговото (приватно) писмо од 26. ноември 1959. година пишувано на германски јазик. Пасусот што се однесува на тоа гласи: „... Obwohl ich prinzipiell ein Feind jeder Konjektur bin, die mehr als 1—2 Buchstaben betreffen und nicht unmittelbar klar sind, kam ich zum Schlusse, nachdem ich Ihre Aufsätze über *παθημάτων κάθαρσιν* gründlich studiert habe, dass Sie in diesem Falle das Richtige getroffen haben. Das folgt ja aus dem ganzen Kontext der Stelle: mit Ihrem *πραγματῶν σύστασιν* wird alles klar und logisch.

Indem ich Ihnen zu diesem bedeutenden Erfolg herzlich gratuliere, bleibe ich mit besten Grüßen Ihr ganz ergebener S. Luria“.

³⁷ Тука ми го соопштува следното: „Dear Professor Petrushevski, Since I read your excellent study in Aristotelian katharsis last summer I have been in search for your address. Now I have found it and I write immediately to express my admiration for your bold conjecture taking away all those improbable interpretations of *pathematon katharsin*. Pragmaton systasin of course a better reading and I accept it with your careful arguments. It is a pity that I did not read your study when I made my conjecture on *katharsis*. If we accept the traditional reading I have found, I think, a balance of probabilities. I did not know your study when I wrote my essay. Now I accept your proposal and find it quite convincing. It is a pity that your book is difficult to find and I have only understood your arguments when I read the detailed French summary. . . “

^{37a} Додавајќи: „A large part of my discussion was dedicated to your fine analysis of the misreading of Aristotle's definition of tragedy. I hope that it will now be better known here. I teach the students to take your interpretation account — during the last three years in Uppsala and during this year in the United States“.

^{37b} Издавач на „Речникот“ е Wiener kaj Scribners во Њујорк: статијата „*Catharsis*“ е поместена во I-иот том на стр. 264—270.

Авторот А. Фреире останува убеден во вистинитоста и веројатноста на моите аргументи³⁸.

Во 1970. г. се појави книгата „L'enigme de la Catharsis tragique dans Aristóteles“ од напред спомантиот бугарски филолог А. Ничев во издание на институтот по литература на Бугарската академија на науките, во којашто авторот со нему својствената употребност настојува да ја направи веројатна својата позната (уште од 1949. година!) „теорија“ за „погрешното мнение“ (δῶξα) и за „најубавата трагедија“. Книгата има околу 250 страни, а повеќе од половината им е посветена на анализата на 4-те Софоклови трагедии: *Цар Егиј* (= *Ојгиј*), *Антијона*, *Ајант* и *Филоклееј* — и на катарсата кај Горгија, Платон, Прокло и други, покласични, автори. Приказот и критиката на неговата книга кај нас направени се од нашиот загребски колега Здеслав Дукач во XXIII-то годиште на *Жива антика*, 1973, стр. 373—376. Иако критиката на З. Дукач не е сосем негативна, таа сепак содржи многу неповолни забелешки, всушност повеќе негативни од позитивни.

Книгата на А. Ничев беше приказана и од напред спомнатиот Т. Бруниус во списанието „The Journal of Aesthetics and Criticism“, Vol. XXXIII/2 (1974), стр. 235—236. Прикажувајќи ја книгата на А. Ничев, Т. Бруниус се осврнува и на мојата конјектура посветувајќи ѝ еден цел пасус со онаа позната позитивна оценка од напред спомнатиот „Dictionary of “the History of Ideas“³⁹, што на тоа место може да се почувствува како мала лекција упатена до А. Ничев во врска со неговата „теорија“ и толкување на „трагичната катарса“⁴⁰.

---

³⁸ Тоа го искажува со следните зборови: Embora se trate duma hipótese cremos que goza de grande probabilidade, dada a profusão e solidez de argumentos aduzidos pelo arguto autor jugoslavo.

Ao perfilharmos esta opinião e ao adicionarmos vários considerandos da nossa lavra, nada pretendemos subtrair ao mérito e originalidade que cabem de direito e de facto ao Prof. Petruševski“.

Таа негова убеденост е уште појасно изразена во неговиот „Resumo“ на следната страна (45), кај што се вели: „Embora a catarse e, mesmo a catarse trágica não pareça alheia ao espírito de Aristóteles, a verdade é que o problema da mesma não se encontra tratado no livro supérstite da *Poética*, como o Estagirita havia prometido na *Política*,

Tal emissão, inexplicável no contexto da *Poética*, como chegou até nós leva—nos a crer, com o professor jugoslavo M. D. Petruševski, que a tradicional leitura *παθημάτων καθάρσιν* na definição de tragédia, apresentada por Aristóteles no cap. 6 da *Poética*, deveria ser substituída por *πραγμάτων σύστασιν*, „composição de factos“ „mais em consonância com o comentário do filósofo de Estagira à dita noção de tragédia.

O efeito trágico por excelência seria a suscitação da „compaixão“ e do „medo“ por meio da „composição dos factos, e não a „purificações“ do tais *paxões*“, como tradicionalmente se tem vindo interpretando“.

³⁹ Пасусот гласи: „Heinrich Otte, at the beginning of the century, proposed a new reading, and it was later refined, in 1957 (lapsus nameste 1954!), by the Yugoslavian scholar Petruševski (University of Skopje). The reading being: *pragmaton systasin*. If the arguments are considered, this radical reading is by far the most plausible. It leaves *katharsis* to music alone (and possibly to the musical accompaniment of the tragedy), as Aristotle maintains in the *Politics* (VIII:7). This reading indicates that the action of the tragedy is the central concept of the *Poetics*, the meaning being „peaty and fear in the composed action“. This reading removes the ambiguity of the definition and the possible shift from objective to subjective qualifications of a tragedy. The conventional reading will be exposed as a violation of Aristotelian rules of definition“.

⁴⁰ Основната оценка и критика на тоа сфаќање и толкување на А. Ничев се содржи во следните зборови од заклучокот на Т. Бруниус (о.с. стр. 236): „The passage dealing with *katharsis* does not admit of a convincing interpretation if we use the conventional text *pathematon katharsin*.“

Овде треба да се забележи дека во тврдењата и заклучоците на А. Ничев (и во последнава негова книга како и порано) има многу недоследности⁴¹, неточности и произволности, има „податоци“ и цитати што личат на вистински дезинформации⁴². Во „Уводот“ од неговата книга (3.-иот пасус од стр. 18) тој „допушта“ дека во текстот на Поетиката можело да има и промени („преправања“) извршени од некој „excerptor“ ,како што претположил уште Ј. Бернајс, па дури и „една низа читања. . .“⁴³ (реченицата овде останала незавршена! — не може да се види за какви „читања“ се работи — веројатно за *неавтентични*!), како што претполагале Суземил, Арди, Гудеман и Штарк⁴⁴, за веднаш потоа да изјави дека за него текстот на Поетиката „заслужува доверба“ („digne de foi“) и дека тој „се држи стриктно до него“ нагласувајќи дека било особено важно што местата пресудни за интерпретацијата на катарсата биле добро запазени и сигурни, дека нивното споредување со слични места од

⁴¹ На стр. 79 од неговата книга, грчкиот цитат што се однесува на XV-та глава (1454b 8—15) даден е според изданието на А. Гудеман кај што во 12-иот ред била извршена поправка на текстот τᾶλλα τὰ τοιαῦτα од ракописите во τοὺς ἄλλοις τὰ τοιαῦτα, а на стр. 83 изразот е предаден како што гласи во ракописите τᾶλλα τὰ τοιαῦτα без никаква забелешка во или под текстот.

⁴² Целата негова „теорија“ за „погрешното мислење“ ја има искострувано тргнувајќи од Аристотеловиот израз παρὰ τὴν δόξαν употребен во 9-та глава (1452a 4). кај што со него се потцртува и нагласува моментот на изненада, кога во трагедијата се случува нешто што не се очекува, и тука изразот треба да се преведе со „покрај (или против) очекувањето“. Другите две места во Поетиката кај што е употребен зборот δόξα се наоѓаат во 25-та глава (1461b 10 и 35). Ни тука зборот δόξα го нема значењето „погрешно мислење“, ами просто „мислење“ или „верување“. А во 4-то место, што се наоѓа во XIII-та глава (1453a 10) зборот δόξα во изразот ἐν μεγάλῃ δόξῃ значи „слава“. — Настојувањето на А. Ничев да докаже дека δόξα во изразот παρὰ τὴν δόξαν (од IX-та глава) значел „погрешно мислење“ е залудно и смешно. Ни глаголкача форма δοχεῖ во Аристотеловата Поетика нема такво значење од кое би можело да се заклучи дека и нејзината изведенка (δόξα) го добива тоа значење. Но, тоа му треба на А. Ничев поради неговата „теорија“, којашто, всушност, е очигледна заблуда и ефтина вулгаризација.

Слично стои работата и со неговата втора „теорија“ за *најубавијата трагедија*. А. Ничев верува и докажува дека само „најубавата трагедија“ (види на стр. 75, пасус 1 и 2, како и пасус 2 од стр. 16) можела да произведе „катарса“. Од тука би следувало дека Аристотеловата дефиниција на трагедијата може да се однесува само на „најубавата трагедија“ а не на трагедијата воопшто, што претставува еден *нонсенс*, зашто во тој случај Аристотел би мислел едно а кажувал друго. Да му се припишува вакво нешто на *ψαῖσκόποιον* на *λοϊκάϊα*, значи да се има крајно ниско и сосем лошо мислење за Аристотела и за неговиот логички одн. философски систем. Ова не е само проста заблуда!

⁴³ Овде треба да го цитирам неговиот оригинален француски текст, за да се види дека мислата, одн. квалификацијата на споменатите „читања“, не е завршена, а бидејќи нема список на почетните грешки и пропусти во текстот, не може да се види дали се работи за грешка при печатењето или за пропуст на самиот автор. Францускиот оригинален текст на тоа место гласи: „En ce qui concerne le texte de *Poétique*, je concède qu'il peut être le remaniement effectué par un *excerptor*, comme le veut Bernays, ou une série de leçons, comme le laissent supposer Susemihl, Hardy, Gudeman et Stark. Quoi qu'il en soit, pour moi ce texte est digne de foi et je m'en tiens strictement. . .“

⁴⁴ Кога на ова место се цитира Штарк, како последен, секој помалку упатен читател би помислил дека само овие четворица претполагале оти во текстот на Поетиката имало *ψαῖσκόποιον* (т.е. „неавтентични“), како што претполагам дека сакал да каже А.Н. а што останало неопределено) „читања“. Всушност тешко да има издавач и коментатор на Поетиката којшто не видел дека во неа има многу оштетени места и неавтентични читања. Јас не очекував од А.Н. тука да ја спомене мојата студија врз текстот на Поетиката, моите „Белешки. . .“ (објавени во *Ж. А. XI* и *XII* од 1962. година), но да не се спомене Форхамер, Фален, Христ, Бајвотер, Бачер, Сикутрис, Елзе и др. или барем зад последниот цитиран автор да се дододеше едно „и други“ („et autres“), тоа значи дека нешто не е како треба, зашто не би можел да претпоставам дека А.Н. не знае дека бројот на тие автори не е толку тесен.

другите Аристотелови дела ја потврдувале нивната автентичност, и приведувајќи ги (во заграда) токму оние места што се најмалку сигурни, а тоа е, на прво место, фамозното од дефиницијата на трагедијата (гл. VI, 1449b 24—28), па тешко оштетеното место од гл. IX (1452a 1—10) и од гл. XXIV (1460a 18—26). А. Ничев, се разбира, не чувствува во тоа никаква контрадикција: тој ќе се држи, според тоа, до предадениот текст без каква и да е резерва.

Да го испуштиме местото од дефиницијата, зашто би можело некому да му се чини спорно, поради тоа што од тука поправо и се родил проблемот на тнр. трагична катарса, а и да не помисли некој дека го форсираме и наметнуваме нашето мислење за неавтентичноста на изразот *π/μ α θ η μ ά τ ω ν κ ά θ α ρ σ ι ν*. Да го земеме очиглено оштетеното место од гл. IX, за коешто на стр. 49—50 ќе допушти дека не било сосем јасно, особено во делот *καί μ ά λ ι σ τ α* *καί μ ά λ λ ο ν*, определувајќи се за *καί μ ά λ ι σ τ α* и атетирајќи го [*καί μ ά λ λ ο ν*], како толку други издавачи и испитувачи на Аристотеловата Поетика пред него. Тој и тука погрешно резонира дека, ако два (или три) ракописа предаваат ист текст, во тој случај текстот би бил сигурен одн. автентичен, или дека на тоа место не можело да има лакуна зашто не било веројатно двајца препишувачи да ја направат истата грешка: да го испуштат истиот текст на тоа место. Тоа би можело да биде донекаде точно, кога двајцата замислени препишувачи би препишувале текст од еден сосем сигурен автораф, што не е никако случајот со Аристотеловата Поетика.

Меѓутоа, на тоа место, земено во целина (т.е. во сите 10 редови), има нешто што ни А. Ничев, а ни мнозина други пред него, не го забележиле (тоа не го здогледал ни А. Гудеман!), а што го видел сосем добро Готфрид Херман⁴⁵: дека во тој пасус ја нема нигде главната реченица. Нека си го прочита А.Н. целото тоа место, т.е. целиот пасус, и во грчкиот оригинал а и во неговиот француски превод⁴⁶ уште еднаш и, ако биде нужно, уште еднаш, па потоа нека каже дали ја има и каде му е главната реченица!

Не можеме да се занимаваме со критика на текстот ако не сме ја совладале добро граматиката и пред сè синтаксата, ако не можеме да забележимо дали е еден дел од текстот, еден период одн. пасус или една сложена реченица цела или не е цела. Во конкретниов случај треба да се забележи дека А. Н. не ја прочитал мојата студија „Белешки кон текстот на Аристотеловата Поетика⁴⁷“, кај што на стр. 274—277 сум се обидел да го поправам и дополнам ова не така лесно оштетено место. Интересно е, впрочем, зошто А. Н. ги цитирал двете мои статии од Годишниот зборник на Философскиот факул-

⁴⁵ Види Godofredi Hermanni *Aristotelis de Arte — Poetica liber cum commentaris*. Lipsiae (apud Gerhardum Fleischerum iun). MDCCCII, на стр. 121: „... Sed quod summum est in hoc loco ‚nec Reizius, nec reliqui interpretes animadverterunt. A best enim a p o d o s i s. . .“

⁴⁶ На стр. 49—50 неговиот француски превод на вопросното место гласи: „Étant donné que l'imitation (de la tragédie) est (une imitation) non seulement d'une action complète mais aussi d'événements suscitant la peur et la pitié et que ceux-ci (les événements suscitant la peur et la pitié) apparaissent surtout lorsqu'ils résultent malgré l'opinion l'un de l'autre; car ils impliqueront ainsi un élément de merveilleux plus grand que s'ils surgissent isolément ou fortuitement; même parmi les événements fortuits, les plus surprenants sont ceux qui semblent survenus dans une certaine connexion, comme par exemple cas lorsque la statue de Mitys a tué a Argos le coupable de la mort de Mitys, étant tombé sur lui alors qu'il la regardait. Car de pareils faits ne semblent pas dus au hasard. Il s'ensuit ainsi par nécessité que pareilles fables sont plus belles“.

„Ainsi donc, je traduis le groupe *παρά τήν δόξαν* par „malgré l'opinion“¹. Cependant cette traduction nécessite certains éclaircissements qui seront donnés plus loin“.

⁴⁷ Во Ж.А. XI, 1962.

лтет (кн. 1 од 1948. и кн. 7 од 1954. година) а никаде не ги споменува моите студии од Ж.А. IV (од 1954.), XI и XII (од 1962. година).

Има, навистина, издавачи и испитувачи на Поетиката коишто кај повеќето оштетени места во Поетиката не се задржуваат, па дури и не ги означуваат и се прават како да ги нема нив. Може човек да биде конзервативен по однос на текстот, туку да не обрне никакво или сосем малку внимание кај едно оштетено место или лакуна во текстот или кај зборови и изрази што се нелогични и не можат да бидат автентични, тоа значи или дека слабо го разбрале соодветниот текст или дека не сакаат да се занимаваат со проблемите на текстовата критика, одн. дека не се способни ни зрели да се зафатат со нив. Оние пак што еден решен проблем, едно добро „излекувано“ оштетено место во текстот не сакаат да го согледаат и го оставаат оштетеното место како што го нашле во ракописот без никаква ознака и укажување на лакуната или на коруптелата, на евентуалните поранешни конјектури и емендации и тога кога се тие успешни и сосем веројатни, јасно е дека таквите не треба да се занимаавт со издавачка и критичка работа.

Еве неколку такви примери од Аристотеловата Поетика. Едно од таквите места, впрочем, беше разгледуваното пред малку од IX-та глава, кај што без малу сите издавачи на Поетиката, со исклучок на Г. Херман, не виделе дека ја нема во тој пасус главната реченица, а кај што со мала интервенција во текстот, со емендација на $\delta\epsilon$ во $\delta\epsilon\iota$ и на $\gamma\iota\nu\epsilon\tau\alpha\iota$ во $\gamma\iota\nu\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ се добива главната реченица, а промената на $\kappa\alpha\iota$ $\mu\acute{\alpha}\lambda\iota\sigma\tau\alpha$ во $\kappa\alpha\tau' \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\gamma\chi\eta\nu < \tau\omicron\iota\alpha\upsilon\tau\alpha >$ е веќе (моја) конјектура што се базира, донекаде, и на конјектурите од Ј. Фален и В. Христl⁸. Да се прогласува тоа оштетено место за „lucce clarius“, како што се изразил А. Гудеман (о.с. стр. 43), пред да се изврши нужната поправка, или да се повторува тоа без да се обрнува внимание на забелешката од Г. Херман, значи да се бега од проблемот и од вистината, да се биде непризнателен кон поранешните заслужни издавачи и коментатори на Поетиката.

Во почетокот на V-та глава (1449a 32—34) има едно слично но многу полесно место за поправање. Во вториот дел од реченицата, зад . . . οὐ μὲν κατὰ πᾶσαν καλίαν, без малу во сите грчки ракописи стои . . . ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ ἔστι τό γελοῖον μῦθον, што е за секого којшто добро ја познава синтаксата и стилистиката и, посебно, Аристотеловиот јазик и стил, логички и синтактички недопуштена елипса, т.е. очигледно оштетено место што бара „лекување“, одн. дополнување. Најлесно, најбезболно и елегантно местото било емендирано (и овде не се работи за сложена конјектура, ами за реалтивно проста емендација!) со додавање одн. повторување на последните две букви од αἰσχροῦ: αἰσχροῦ < οῦ > во Paris. 2038 а можеби и во замислениот грчки ракопис Σ од којшто бил направен сирискиот и, подоцна од овој, арапскиот превод, што сосем оправдано го усвоил и А. Гудеман во своето многу добро издание на Поетиката, и, по овега, Д. Де Монмолен и Џ. Елзе. Кога знаеме дека препишувач на Paris. 2038 бил византискиот Грк Ласкарис (од XV-иот век), можеме да помислуваме на можноста дека се работи или за автентичен текст од претходниот непознат грчки ракопис од којшто препишувал Ласкарис или за негова емендација преку конјектура. Усвојувањето на ова читање (αἰσχροῦ, οῦ) во ренесансното издание кај Алдо и, подоцна, во француското кај Vatteux, т.е. кај претходниците на А. Гудеман, било сосема на место. Затоа е чудна и за осуда постапката на сите други издавачи и, особено, на најновиот Рудолф

⁴⁸ Види ги моите „Белешки. . .“, Ж.А. XI (l.c.).

Касел⁴⁹, којшто не нашол за потребно дури ни да го спомне ова единствено правилно и, веројатно, автентично читање барем во критичниот апарат под текстот⁵⁰. Вака не смее да се постапува кога се прави едно критичко издание на кој било текст.

Оние што сакаат да ја вратат текстовата критика и Аристотеловиот текст, особено во колку се работи за Поетиката, тамо кај што биле пред XIX-иот век, однесувајќи се како да не било ништо направено во последниве два века над текстот на Аристотеловата Поетика, не се само обични и прости конзервативци.

Да приведеме уште едно слично оштетено место од XVIII-та глава (1456a 2), кај што во бесмисленото οης (во Ricc. 46) или δης (во Paris. 1741), што е очигледна коруптела, уште Бурсиан и Суземил (а пред нив Морел во предлогеното ἀπλοῦν) увиделе дека се работи за 4-иот вид на тргедија, т.е. за ἀπλῆ „проста“, споредувајќи го ова место со соодветното од 24-та глава (1459b 8—9), кај што се вели дека епот ги има истите (четири) видови како и трагедијата, и спомнувајќи го на прво место „простиот“ (ἀπλῆν), што С.Х. Бачер⁵¹ сосем правилно го усвоил во текстот нам. бесмисленото οης без да има нужда да се прибегнува кон какви и да е други комплицирани решенија и конјектури, како што предлагале некои издавачи и коментатори на Поетиката.⁵²

Сите оние подоцнежни издавачи на Поетиката што не ја усвоија оваа емендација (поправката на οης во ἀπλῆ со помош на спомнатото место од 24-та глава не е сложена конјектура ами вистинска емендација на текстот), докажуваат дека слабо ја совладале филолошката наука и нејзината логика, особено што се однесува до критиката на текстот, или пак дека не го знаат или го игнорираат придонесот на своите претходници, покажувајќи се и кон нив и кон напредокот на нашата наука, најблаго речено, како незаинтересирани и непризнателни⁵³.

⁴⁹ Во „Scriptorum classicorum Bibliotheca Oxoniensis“ — Aristotelis *De Arte Poetica* liber, recognovit. . . Rudolphus Kassel, Oxonii e typographeo Clarendoniano MCMLXV (на стр. 9!)

⁵⁰ Види го мојот приказ на неговата книга во *Journal of Hellenic Studies*, Vol. LXXXVI, 1966, на стр. 194 и во *Ж.А. XV/2* (1966), на стр. 475.

⁵¹ S. H. Butcher, *Aristotle's Theory of Poetry and Fine Art* (with a Critical Text and Translation of The Poetics) — With a Prefatory Essay *Aristotelian Literary Criticism* by John Gassner. Forth Edition, Dover Publications, Inc. 1951 (на стр. 66).

⁵² Види го за ова место и критичниот апарат кај А. Гудеман („Aristoteles Περὶ Ποιητικῆς. — Mit Einleitung, Text und Adnotatio critica, exegetischem Kommentar, kritischem Anhang und Indices“ — Berlin und Leipzig. Walter De Gruyter & Co. 1934, на стр. 55; спор. и стр. 318), D. De Montmollin (о. с. на стр. 258), I. Sikutris (Ἀριστοτέλους Περὶ ποιητικῆς, Μετάφρασις ὑπὸ Σίμου Μενάρδου. Εἰσαγωγή, κείμενον καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ I. Συκουτρῆ, Ἀθήναι. Ἐκδόται: Ἰωάννης Δ. Κολλάρος Σία Α. Ε. Βιβλιоп. „Ἐστίας 1937) и мојата поправка на целово место (. . . ἡ δὲ τετάρτη ἀπλῆ. . .) во моите „Белешки. . . II“ (во *Ж.А. XII*, 1962) на стр. 70. — Од сите напред спомнати издавачи и коментатори само А. Гудеман го внесол < ἡ ἀπλῆ > во текстот: другите се задоволиле само со еден спомен во критичниот апарат. Овде морам со жалење да констатирам дека ни инаку досетливиот и критичниот (кога се работи за туѓи емендации и конјектури, дури и „хиперкритичниот“) П. Елзе, веројатно од силната желба да ни ја сервира својата конјектура < ἡ δὲ ἐπεισοδιῶ > δης, по една прилично долга и „учена“ дискусија, ја отфрли единствено правилната емендација, докажувајќи по не знам кој пат дека големата ерудиција може да ја спречи здравата памет да дојде до полн израз. Тоа го знаел многу добро генијалниот Хераклит кога ја изговорил онаа вечна вистина: Πουλυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει.

⁵³ Спомнатиот (во 49-та фуснота) Р. Касел се задоволил тука со ознаката на очигледната коруптела + οης + во текстот (на стр. 29 од своето издание) и со следнава белешка во критичниот апарат под текстот: „1456a 2 οης Β.: δης Α: spat. vac. in Lat. δψις Wywater coll.

Да се задржиме кај уште едно малку поинаку оштетено место од XXI-та глава (1458a 4—5), кај што се приведуваат неколку примери за скратени (елиптични) зборови (ὕφηρημένον)⁵⁴: ὕφηρημένον δὲ οἶον τὸ κρῖ καὶ τὸ δῶ καὶ „μία γίνεται ἀμφοτέρων ὅψ“

Којшто знае што е синтакса и логика, не може да мине преку овој текст без задржување, особено кога е во прашање Аристотелов литерарен состав. Како можел творецот на логиката да конструира ваква чудна реченица За да може секој да види за што се работи, ќе го донесам и нејзиниот превод: „... како што е (зборот) κρῖ (нам. κριθή) и δῶ (нам. δῶμα) и од обете се добива (станува) еден ὅψ (нам. ὅψις „вид“, „лик“ или „око“). Можел ли Аристотел во набројувањето на овие три „скратени“ (т.е. „пресечени“) зборови, кај третиот да се задоволи само со цитатот (за којшто е утврдено дека е земен од Емпедокла), додека кај првите два не е приведен цитат? Ако се прашаеме, зошто така поставил Аристотел, би можело да се одговорат дека првите два збора се наоѓаат кај Хомера и Аристотел сметал дека Хомера сите го знаат, та, според тоа, не морало за нив да се приведува и текстот кај што тие биле употребени, а третиот збор, одн. скратената („пресечена“) форма ὅψ (од ὅψις) била употребена кај Емпедокла, којшто не бил толку познат како Хомер; затоа Аристотел би можел да смета за нужно да го даде и местото кај што зборот бил употребен. Меѓутоа, не е веројатно дека Аристотел би го изразил тоа така невешто, без малку дури и неписмено, не споменувајќи ја формата ὅψ веднаш зад првите две т.е. пред цитатот. Најчудното лежи сепак во фактот, што никој од поранешните издавачи и коментатори не се запрел кај овој вака несмасно стилизиран текст: Сите го донесуваат без никаква забелешка како да е сè во полн ред.

Јас сум се запрел уште пред дваесетина години и мислам дека сум го разрешил тоа место, како што прилега. За тоа сум пишуval во моите „Белешки ... II“⁵⁵ кај што сум претпоставил дека текстот бил „осакатен“ по пат на една хаплографија зад καί, т.е. дека пред καί μία γίνεται ἀμφοτέρων ὅψ испаднал делот καὶ τὸ ὅψ, ὡς ἐν τῷ »Емпедокλειῳ«, така што целово место во Аристотеловиот оригинал требало да гласи ὕφηρημένον δὲ οἶον τὸ κρῖ καὶ τὸ δῶ καὶ < τὸ ὅψ, ὡς ἐν τῷ «Емпедокλειῳ» „καὶ μία γίνεται ἀμφοτέρων ὅψ,

На крајот, да се задржиме малку уште на едно место до XVIII-та глава (1455b 31) кај што се зборува за *зайλειῶσι* (δέσεις или πλπκή) и за *расйλειῶσι* (λύσις), конкретно во трагедијата „Линкеј“ од Теодект: ὅσπερ ἐν τῷ Λυγικῇ τῷ Θεοδέκτου δέσεις μέν τά τε πορπεπραγμένα καὶ ἡ τοῦ παιδίου λῆψις καὶ πάλιν ἡ αὐτῶν δῆ... λύσις δ' ἡ ἀπὸ τῆς αἰτιάσεως τοῦ θανάτου μέχρι τέλους. Јасно им било на повеќето издавачи дека кај δῆ имало некаква лакуна, или коруптела. Гомперц и Христ го дополниле зборот во δῆλωσις, како што имал и Paris. 2038, што се потврдува и со арапскиот превод⁵⁶. Да

1458a 5 sed obstat 1459b 8—9. . . “ Ова *ἰλαστικό* укажување на местото од 24-та глава кај што соодветниот 4. вид (на епот = на трагедијата!) е „простиот“ (ἡ ἀπλήν) и премолчување на оние што го внесле тоа во текстот, не ја намалува нивната заслуга но само го наголемува нашето сомневање во исправноста на оние што тоа сакаат да го прикријат.

⁵⁴ Изразот на ова место вистина гласи ἀφηρημένον, но истиов бил порано (во 1457b 2—3) спомнат како ὕφηρημένον, што мислам дека е поточно.

⁵⁵ На стр. 74 со фусн. № 55; спор, го критичниот апарат кај Д. Де Монмолен.

⁵⁶ В. кај А. Гудеман, о.с. во критичниот апарат, и Ј. Ткач, о.с. стр. 162—164.

беше запазена Теодектовата трагедија, ќе можеше, веројатно, подобро да се види за што всушност се работи, зашто не е многу јасно за какво „повторно нивно откривање“ (καὶ πάλιν ἢ αὐτῶν δῆλωσις) станува збор. Јас помислувам на погрешно прочитан збор уште во 1.-то издание, одн. кај првиот преписувач на Поетиката, зашто зборот можел да биде тешко читлив на тоа место, а во автентичниот текст можело да стои διάλυσις, λύσις δ' ἢ... Во најстариот грчки ракопис (Par. 1741) и во нешто помладиот но вториот по важност (Ricc. 46) на тоа место го нема ни λύσις, што значи дека коруптелата била проширена и на следниот збор. Палеографски δῆ, δέ, δεῖ, διά во ракописите на Поетиката (и не само кај нив) можат да се мешаат и заменуваат. Нека се спореди на пример текстот од XV-та глава (1454b 15), кај што повеќето грчки ракописи на чело со најстариот (напред споменатиот Paris. 1741) имаат ταῦτα δὴ διατηρεῖν, освен Ricc. 46 кој бележи ταῦτα δὲ δεῖ τηρεῖν. Што се однесува до значењето на διάλυσις, коешто можело полесно да се упрости пред следното λύσις (δ' ἢ) и да остане од него δια- (одн. δῆ), може да има две сосем спротивни значења (зависно од текстот): 1. „одделување; разделба; развод“ и 2. „измирување; крај на непријателството“. И едното и другото се можни на ова место ако се земе пред вид митот. (Единствена од 50-те Данаиди Хипермистра не го послушала татка си Данај и не го убила мажа си Ленкеј (едниот од 50-те синови на Ајгипт). Данај отпрвин ги прогонува Линкеја и Хипермистра, а подоцна, едно време, се смирува и, кога им се родил синот Абант, ги прима назад: но, по извесно време, пак доаѓа до несогласување меѓу нив и Данај сака да го отстрани и убие непожелниот зет, туку се случува обратното: прогонетиот Линкеј се спасува, а гонителот Данај загинава (спор. ја XI-та глава 1452a 27—29)). Сè ми се чини дека во тоа Аристотелово оштетено место се алудирало и на н и в н о т о (т.е. на Данај, од една страна, и на Линкеј и Хипермистра со синот Абант, од друга) п о в т о р н о р а з д е л у в а њ е, каде што се завршувал заплетот и од каде што започнувал расплетот на трагедијата. Сето тоа е тешко да се докаже, но има голема веројатност дека во првобитниот автентичен Аристотелов текст стоело διάλυσις а не δῆλωσις.

Тоа се главно оние неколку места што мислев дека е нужно да се разгледаат тука уште еднаш за да стане појасно дека текстот на Поетиката не е целиот, во сите негови детали така сигурен, дека не е секој израз и збор автентичен, дека не произлегува од раката на Аристотела. Така е со зборот σύνθεσις во VI-та глава (1450a 5) во Аристотеловиот технички термин σύστασις τῶν πραγμάτων кај што нечитливиот збор σύνθεσιν е погрешно прочитан како σύστασις. И, обратно, така е и зборот σύστασις во XIII-та глава (1453a 31), кај што во изразот δευτέρα δ' ἢ πρώτη λεγόμενη ὑπὸ τινῶν ἐστι σύστασις, ἢ διπλῆν τε τὴν σύστασιν ἔχουσα καθάπερ ἢ Ὀδύσεια καὶ τελευταῖα ἐξ ἐναντίων τοῖς... зборот σύστασις едниот пат (првиот или, можеби, вториот) сигурно не гласел така кај Аристотела ами σύνθεσις и се однесувал на другиот Аристотелов термин σύνθεσις τῆς τραγωδίας, што првиот преписувач или издавач на Поетиката го прочитал σύστασις повлечен секако од толку пати пред тоа повторениот израз σύστασις без да забележи дека на тоа место ја образувал онаа недопуштена (од Аристотела) логична грешка што се вика тавтологија (σύστασις... σύστασιν ἔχουσα), како што показав во спомнатата студија од 1954. година⁵⁷.

⁵⁷ На стр. 248 со фусн. № 8.

Туку да се вратиме на нашта почетна мисла изразена и во насловот на оваа моја дискусија: на целта на Аристотеловата Поетика и, посебно, на трагедијата. Утврден факт е дека Аристотел нигде во Поетиката нема речено дека *καὶ ἄρσα ἴα* е цел на трагедијата, па дури нема нигде во целата Поетика ни еден единствен збор (освен во традиционалниот текст на дефиницијата на трагедијата) на коментар за изразот *παθημάτων κάθαρσιν*. Дали е тогаш веројатно дека грч. *ἱπραίχνα καὶ ἄρσα* би можела да биде цел на трагедијата според разбирањата на Аристотела? Зарем за целата на трагедијата Аристотел не би зборувал поопстојно и на повеќе места во овој, запазениот, дел на својата Поетика, кој дел и не е ништо друго освен расправа за трагедијата? Тоа впрочем се гледа и од фактот што Аристотел во Поетиката немал формулирано „суштинска дефиниција“⁵⁸ за ниеден друг поетски род освен за трагедијата.

Па, тогаш, зборувал ли Аристотел негде за целата на трагедијата кога се имал решено да говори за нејзината „суштина“ што требало да ја предаде и збие во својата толку добро позната и толку многу третирана дефиниција на трагедијата? Секако! Не само што зборува, туку и ѝ посветува, како што би требало и да се очекува, голем дел од својата расправа: од гл. VI до крајот на гл. XIV. Местото што ѝ го определил на целта на трагедијата и во самата дефиниција е најглавното: првиот и последниот став. Тоа е 1. *γεγιστω-ίω* — *ἡ πράξις* — во изразот *μίμησις πράξεως* — „подражавање на дејство“ (тоа се првите зборови од дефиницијата на трагедијата) и 2. *συστασθῆναι* на (жални и страшни) *σοβήματα*. Бранителите на „трагичната катарса“ ќе викнат: „Тоа го нема во дефиницијата! ондека стои *παθημάτων κάθαρσιν* „очистување на афектите (жал и страв)“. Да! Во традиционалниот текст на дефиницијата, која што не е, целата, автентична — особено последните нејзини два збора *παθημάτων* и *κάθαρσιν* сигурно не се автентични, зашто кога би биле автентични, во нив ќе се содржела и целта на трагедијата и тогаш за нив ќе беше резервиран и најголем простор во Аристотеловиот коментар зад дефиницијата.

Во истата (VI) глава, во којашто е формулирана и дефиницијата на трагедијата, дваесетина редови подолу (целата глава има околу 77 редови), кога се зборува за деловите (одн. за елементите) на трагедијата, се кажува следното: *μέγιστον δὲ τούτων ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις, ἡ γάρ τραγωδία μίμησις ἐστὶν οὐκ ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου... ἡ δ' εὐδαιμονία καὶ ἡ κακοδαιμονία ἐν πράξει ἐστίν, καὶ τὸ τέλος πράξις τίς ἐστίν, οὐ ποιότης, ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον πάντων, ἔτι ἄνευ μὲν πράξεως οὐκ ἂν γένοιτο τραγωδία... ἔτι ἐάν τις ἐφεξῆς θῆ ῥήσεις ἡθικὰς καὶ λέξει καὶ διανοίᾳ εὐπεποιημένας, οὐ ποιήσει ὅ ἦν τῆς τραγωδίας ἔργον, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἢ καταδεστέροις τούτοις κεχρημένη τραγωδία, ἔχουσα δὲ μῦθον καὶ σύστασιν πραγμάτων... ἔτι σημεῖον ὅτι καὶ οἱ ἐγχειροῦντες ποιεῖν πρότερον δύνανται τῇ λέξει καὶ τοῖς ἡθικοῖς ἀκριβοῦν ἢ τὰ πράγματα συνίστασθαι, οἷον καὶ πρῶτοι ποι-*

⁵⁸ Тоест „дефиниција на суштината“ (βρος τῆς οὐσίας), како што се изразил Аристотел во почетокот на гл. VI пред самата дефиниција.

ηται σχεδὸν ἅπαντες, ἡ γὰρ τῆς τραγωδίας δύναμις καὶ ἄνευ ἀγῶνος καὶ ὑποκριτῶν ἐστίν . . .⁵⁹

Во последниот пасус се содржи и дел од толку често споменуваната „притаена“ критика упатена до Платона. Во изразот *ρήσεις ἠθικῆς* . . . се прави всушност алузија на Платоновите зборови од *Φαίτρο* (. . . *ρήσεων . . . οἰκτρῶν καὶ φοβερῶν καὶ . . .*)⁶⁰. И во следниот текст од VI-та глава потцртана е важноста на елементот „фабула“ (*μῦθος*) = „состав на собитија“ (ἡ σύστασις τῶν πραγμάτων) со овие зборови: *πρὸς δὲ τοῦτοις τὰ μέγιστα οἷς ψυχαγωγεῖ ἡ τραγωδία τοῦ μύθου μέρη ἐστίν, αἵ τε περιπέτειαί καὶ ἀναγωρίσεις. . . ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἶον ψυχῆ ὁ μῦθος τῆς τραγωδίας, δευτέρον δὲ τὰ ἥθη, παραπλήσιον γὰρ ἐστίν καὶ ἐπὶ τῆς γραφικῆς. . .*⁶¹

Ако самиот Аристотел смета и вели дека „и целта на трагедијата е некое дејство“ за потоа да заклучи „според тоа собитијата и фабулата се цел на трагедијата, а целата е најважна од сè (друго)“ и ако е за Аристотела *μῦθος = πραγμάτων σύστασις* (автентичен текст од гл. VI, 1450a 4—5: *λέγω γὰρ μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων*), треба ли некој особен коментар или подолог и пошироко докажување дека целта на трагедијата, според Аристотела, не е тнр. *трагична катарса* (зашто за неа надвор од дефиницијата нема ни збор повеќе во коментарот и во целата Поетика), ами *dejsiivoiio* и *cosiivoiio* на *neioviioe делови* (= на *sobitijajia*). Аристотел за тоа ќе продолжи во истиот стил и во следните глави, како на пример во VII-та, којашто започнува со: *Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν μετὰ ταῦτα ποῖαν τινὰ δεῖ τὴν σύστασιν εἶναι τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγωδίας ἐστίν. κεῖται δὲ ἡμῖν τὴν τραγωδίαν τελείας καὶ ὅλης πράξεως εἶναι μίμησιν ἐχούσης τι μέγεθος, ἔστιν γὰρ ὅλον καὶ μηδὲν ἔχον μέγεθος. . .*⁶² за да заврши со XII-та и XIV-та, кај што најдетално се зборува за *σύστασις τῶν πραγμάτων* во врска со *ἔλεος* („жалта“) и *φόβος* („страво“ т.е. за трагичниот ефект, и на крајот од гл. XIV ќе заклучи со следните зборови: *περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν πραγμάτων συστάσεως καὶ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς μύθους εἴρηται ἰκανῶς. . .*⁶³

⁵⁹ Во македонски превод: „Најважен од сите (овие делови) е составот на собитијата, зашто трагедијата е подражавање не на луѓе, ами на дејства и на живот. . . а среќата и несреќата се состои во дејство, и целта е некакво дејствување а не состојба („качество“) . . . така што собитијата и фабулата се цел на трагедијата, а целта е најважна од сè. Освен тоа, без дејствување и не би можело да се направи трагедија, . . . Па, луѓи и ако некој изнареди еден по друг зборови етички (т.е. што имаат *εἶδος*) во говор и мисли добро обликувани, нема да го постигне она што е дело на трагедијата (се мисли на трагичниот ефект. — Забелешката е моја, М.Д.П), туку тоа многу побргу ќе го постигне онаа трагедија што се послужила помалку со нив (т.е. со говорот и мислите) а којашто има фабула и состав на собитија. . . Тоа се докажува и со фактот дека оние што се обидуваат да пишуваат поезија, побргу успеваат да прикажуваат со зборови и со (сликање на) карактери отколу да составуваат собитија, како што е случајот речиси со сите поети почетници. . . Зашто ефектот на трагедијата треба да се добие и без претстава и без артисти. . .“

⁶⁰ Види го пополниот цитат напред, на стр. 14 и фуснота № 33.

⁶¹ И во превод: „Фабулата е значи основа и нешто како душа на трагедијата а на второ место се карактерите. Така е горе-долу и во сликарството. . .“

⁶² Во превод: „Откога го определивме сето тоа, да кажеме потоа каков треба да биде составот на собитијата, бидејќи ова е прво и најважно во трагедијата. А ние спомнавме дека трагедијата е подражавање на едно завршено и цело дејство, коешто има некаква определена големина; зашто нешто може да биде цело и без да има никаква големина. . .“

⁶³ И во превод: „Според тоа значи за составот на собитијата и какви горе-долу треба да бидат фабулите, доста е она што е речено.“

Враќање кон текстот од дефиницијата во коментарот зад VI-та глава имаме и во гл. VII, како што видовме, и во гл. VIII (1451a 30—35) кај што се потцртува важноста на дејството, на неговото единство и на распоредот на неговите делови, со следните зборови: *χρῆ οὖν, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μιμητικαῖς ἢ μία μίμησις ἐνός ἐστίν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον, ἐπεὶ πρῶξεν ὡς μίμησις ἐστίν, μιᾶς τε εἶναι καὶ ταύτης ὅλης, καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως ὥστε μετατιθεμένου τινὸς μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφέρεισθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον, ὃ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲν μῶριον τοῦ ὅλου ἐστίν.*⁶⁴

Во гл. IX е нагласен големиот значај на поезијата, којашто Аристотел ја става пред историјата, издигајќи ја улогата на поетот како потешка и поважна од улогата на историчарот, зашто историчарот раскажува за работи и настани што се случиле, а поетот изнесува како би требало одн. како би можело нешто да се случи според веројатноста и нужноста и оттука заклучува дека поезијата е посериозна и подлабока (*διὰ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποιήσις ἰσσορίας ἐστίν*). Во истата глава, поблизу до карајот на главата (1452a 1—3), видовме понапред дека зборовите *ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πρῶξεν*... се однесуваат директно на дефиницијата. Зад зборовите *φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν* се подразбира *πραγμάτων*, а во дефиницијата под *τοιούτων* се разбира од претходниот текст *δι' ἐλέου καὶ φόβου* дека се однесува на *ἐλεεινῶν καὶ φοβερῶν* (*scil. πραγμάτων*). Интересно е да се одбележи тука дека и А. Ничев морал да увиди дека зад *φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν* се подразбира *πραγμάτων*⁶⁵, но не сакал да признае дека местово е најтесно поврзано со дефиницијата на трагедијата, од кај што се гледа, мошне јасно, дека на крајот од дефиницијата зад *δι' ἐλέου καὶ φόβου* одн. зад *τοιούτων* следело *πραγμάτων* (а не *παθημάτων*!), а бидејќи пред *τοιούτων* стоело *τὴν τῶν*, тогаш не сотанува ништо друго зад (*τὴν τῶν τοιούτων*) *πραγμάτων* освен *σύστασιν*.

Во гл. X, којашто е најкуса од сите и има само 10 редови, се зборува за простите и заплетените фабули и дејства, за препознавањето и за пресвртот во трагедијата со алузија на дефиницијата и со потцртување важноста на составот на фабулата одн. на собитијата, зашто и препознавањето и пресвртот се типични делови на фабулата, т.е. собитија. Доста е да го приведам само крајот на главата како најхарактеристичен: *ταῦτα (scil. ὁ ἀναγνωρισμὸς καὶ ἡ περιπέτεια) δὲ δεῖ γίνεσθαι ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ μύθου, ὥστε ἐκ τῶν προσγεγενημένων συμβαίνειν ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ κατὰ τὸ εἶκος γίνεσθαι ταῦτα. διαφέρει γὰρ πολὺ τὸ γίνεσθαι τὰδε διὰ τὰδε ἢ μετὰ τὰδε.*⁶⁶

⁶⁴ Еве го преводот и на овој мошне значаен дел: „Треба значи, исти како што е и во другите подражавачки уметности, едното подражавање да е подражавање на едно нешто, така и во фабулата, штом е таа подражавање на едно дејство, тоа треба да биде цело и единствено, а деловите (т.е. собитијата) да бидат составени така што, кога ќе се преместува или одзема некој дел, треба да се расипува и преместува целото, зашто ако не се забележува јасно она што е додадено дали е присутно или не, тоа и не е дел од целото“.

⁶⁵ Во спом. дело на стр. 49—50: „Etant donné que l'imitation (de la tragédie) est (une imitation) non seulement d'une action complète mais aussi d'événements suscitant la peur et la pitié et que ceux-ci (*les événements suscitant la peur et la pitié*) apparaissent...“

⁶⁶ И во превод: „Последниве две работи треба да произлегуваат од самиот состав на собитијата, така што тие (т.е. препознавањето и пресвртот) да настануваат од она што се случило понапред или по нужност или по веројатност; зашто има голема разлика во тоа дали ова се случува поради она или по она“.

Во гл. IX Ар. дефинира што е *ὑπέρβρι* а што *ὑπερϋγνωвање* со неколку конкретни примери приведени од класичните трагедии, нагласувајќи дека најубаво препознавање е она што се случува заедно со пресвртот, како што е во *Цар Ојди*, (= *Egii*) потцртувајќи ја уште еднаш важноста на составот на собитијата со следните зборови: ἀλλ' ἡ μάλιστα τοῦ μύθου καὶ ἡ μάλιστα τῆς πράξεως ἡ εἰρημένη ἐστίν· ἡ γὰρ τοιαύτη ἀναγνώρισις καὶ περιπέτεια ἢ ἔλεον ἕξει ἢ φόβον, οἷων πράξεων ἢ τραγωδία μίμησις ὑπόκειται...⁶⁷. Последнава реченица е драгоцен пример за определување значењето на зборот *τοιούτων* во дефиницијата на трагедијата. Како што *οἷων* во врска со *πράξεων* се однесува на *ἔλεος* и *φόβος*, а реченицата е само една малку изменета скратена варијанта на дефиницијата (на тоа секако укажува зборот *ὑπόκειται* а и изразот *ἢ τραγωδία μίμησις*), така и *τοιούτων* во дефиницијата се однесува само на *ἔλεος* и *φόβος*, а се подразбира *πραγμάτων* (*σύστασις*) а никако не *παθημάτων* (*κάθαρσιν*), како што видовме понапред. Разликата е само во нијансата, зашто *μῦθος* („фабулата“) = *μίμησις πράξεως*, но од друга страна *μῦθος* = *σύστασις πραγμάτων*, и тоа *μῦθος* замислен како единствен (цел и завршен) е *μίμησις πράξεως* (*ῶλης καὶ τελείας*), а бидејќи дејството е составено од една низа делови (собитија), тој е и состав од одделни собитија (*σύστασις πραγμάτων*).

„*ἔλεος* и *φόβος* во (дефиницијата на) трагедијата, ова треба добро да се потцрта, нема директна врска со афектите, ами се однесува на собитијата (страшни и жални — *φοβερῶν καὶ ἔλεινῶν*) што се вршат дво трагедијата. Тоа се потврдува со Аристотеловиот коментар од гл. VI до крајот на гл. XIV, а се докажува и со дефиницијата, кај што зборот *τοιούτων* се однесува на претходните *ἔλεος* и *φόβος* (во *δι' ἔλέου καὶ φόβου*) и може да се замени со *ἔλεινῶν καὶ φοβερῶν*, се разбира *πραγμάτων* и тогаш нема никаков проблем за неговото значење (т.е. дали се однесува само на *ἔλεος* и *φόβος*, сфатени како афекти, или, можеби, и на некои други афекти, како што е на пример *ὀργή* „гневот“). Дека *ἔλεος* и *φόβος* во дефиницијата не се однесуваат на афектите кај гледачите, ами на „жалните и страшните собитија“ во самата драма (и на сцената), се потврдува и од изразот *περαίνουσα*, што е кај Аристотела двапати употребен и надвор од дефиницијата и секогаш се однесува на текот на дејството, на неговото изведување и исполнување (така е и гл. VI, 1449b 30 веднаш зад дефиницијата, во коментарот на изразот *χωρὶς τοῖς εἶδεσσι* = *τὸ διὰ μέτρων ἕνι μόνον περαίνεσθαι καὶ πάλιν ἕτερα διὰ μέλους*, и во гл. 24, 1459b 27, кај што се зборува за епот и вели дека во него можат да се изведуваат (=исполнуваат) повеќе делови (=собитија) истовремено), така што и овој збор (*περαίνουσα*) не задава проблем кога ќе се земе со автентичниот израз *πραγμάτων σύστασιν* а не со

⁶⁷ Цитатот се однесува на 1452a 36 — 1452a 1. Еве го и неговиот превод: „Но она коешто произлегува најмногу од фабулата и од самото дејство е поправо спомнатото, зашто со таквото препознавање и со таквиот пресврт ќе може да се постигнени или жал или страв, а трагедијата е определена како подражавање на токмо такви дејства...“

традиционланиот *παθημάτων καθάρσιν*, зашто во последниов случај и *περάι-
νουςα* добива повеќе метафорично значење, коешто не е познато од Аристо-
теловата Поетика.

Меѓутоа, треба да го спомнеме овде и сфаќањето на Ј. В. Гете⁶⁸ во врска со дефиницијата на трагедијата одн. со тир. трагична катарса. Според Гете изразот „очистување на страстите“ (герм. „*Leidenschaften*“ (не би можело да се однесува на гледачите туку на личностите од трагедијата. Слично резонираше и грчкиот филолог Н. Бернардакис (= Вернардакис)⁶⁹, како и Х. Оге⁷⁰ и В. Огродзински⁷¹. За сето тоа повеќе може да се најде во мојата расправа од 1954. на стр. 222—224 (и со фуснотите №№ 25—32).

Има во Поетиката уште десетина места зад XIV-та глава кај што се спомнати *σοφισμοί*, *φαбуλαί* (= *μυθοί*) или *σοβιτισμιαί* (од гл. XV—XIX и гл. XXIII—XXIV), но тоа не е повеќе коментар во врска со дефиницијата, туку и во нив, како и пред тоа, Аристотел не престанува со својот дидактички тон задржувајќи го секогаш оној добро познат професорски (одн. учителски) став, што е во полна согласност со характерот и на Поетиката, како и на останатите негови *есотерички* списи наменети за еден потесен круг слушатели, за неговите ученици, а не за поширока публика. Затоа овие списи и не биле стилски толку дотерани, зашто и не биле наменети за читање, како што биле *ексошери-
чките*, од коишто не останало ништо повеќе освен неколку бедни фрагменти цитирани кај подоцнежни грчки и римски автори.

Што се однесува до неговиот учителски став и дидактичен тон, треба да се каже дека тој проверува низ целата Поетика, започнувајќи уште од првата реченица, како што видовме понапред. И како што требаше и да се очекува, според таа прва реченица, изразите „треба“, „нужно“, „прилега“, „се очекува“ (*δεῖ*, *χρή*, *ἀνάγκη*, *μέλλει*) и сл., како и изведените глаголски форми на *participia necessitatis* (како *ζητητέον*, *ἐμποιητέον*, *κτητέον*, *λυτέον*, *σχεπτέαι*, *ἀποδοκιμαστέα* etc.) или формите на императивот, футурот и оптативот се наоѓаат повеќе од стотина пати употребени во 26-те глави на Поетиката. Само глаголот *δεῖ* („треба“) употребен е повеќе од 60 пати. Тој бил на неколку места во ракописите заменет од невнимателните препишувачи или со сврзникот *δέ*, којшто му е, палеографски, сосем близок, како на пример во гл. IX (1452a 3), или со превербот *δια-*, напр. во гл. XV (1454b 15), како што видовме понапред на стр. 13, 15 и 16. За да се види уште поарно, колку е тоа важно за разбирањето главната цел и намера на Аристотела, кога се зафатил тој да расправа за Поетиката, треба да се споредат овие неколку места од Поетиката вклучувајќи ги и веќе цитираните од гл. I, VI и XIV:

⁶⁸ Во „*Nachlese zu Aristoteles' Poetik*“ (види го цитатот во нашата расправа од 1954, на стр. 223/4, фусн. № 30).

⁶⁹ Во „*Mon édition d'Euripide et la définition de la tragédie dans la Poétique d'Aristote*“, Athènes 1894; спор. ја мојата погоре споманата расправа, стр. 224, со фусн. № 32.

⁷⁰ Heinrich Otte, *Kennt Aristoteles die sogenannte tragische Katharsis?* (спор. ја мојата спомната статија, стр. 222 со фусн. № 26).

⁷¹ Во „*In catharsin tragicam observationes aliquot*“ (спор. ја мојата статија, стр. 222 со фусн. № 27).

- Γλ. 1, 1447a 9—10: ... καὶ πῶς ΔΕΙ συνίστασθαι τοὺς μύθους εἰ ΜΕΛΛΕΙ καλῶς ἔξῃν ἢ ποιήσῃς...
- „ 2, 1448b 1—2: Ἐπεὶ δὲ μιμοῦνται οἱ μιμούμενοι πράττοντας, ΑΝΑΓΚΗ δὲ τούτους ἢ σπουδαίους ἢ φαύλους εἶναι...
- „ 7, 1450b 21—23: Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν μετὰ ταῦτα ποίαν τινὰ ΔΕΙ τὴν σύστασιν εἶναι τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγωδίας ἐστίν.
- „ „ „ 32—37: ... ΔΕΙ ἄρα τοὺς συνεστῶτας εὖ μύθους μῆθ' ὀπόθεν. ἔτυχεν ἄρχεσθαι μῆθ' ὅπου ἔτυχε τελευτᾶν, ἀλλὰ κεκρῆσθαι ταῖς εἰρημέναις ιδέαις. ἔτι δ' ἐπεὶ τὸ καλὸν καὶ ζῶον καὶ ἅπαν πᾶγμα ὃ συνέστηκεν ἐκ τινῶν οὐ μόνον ταῦτα τεταγμένα ΔΕΙ ἔχειν ἀλλὰ καὶ μέγεθος ὑπάρχειν μὴ τὸ τυχόν. τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν...
- „ 8, 1451a 3—6: ... ὥστε ΔΕΙ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ζῶων ἔχειν μὲν μέγεθος, τοῦτο δὲ εὐσύνοπτον εἶναι, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μύθων ἔχειν μὲν μῆκος, τοῦτο δὲ εὐμνημόνευτον εἶναι...
- „ „ „ 30—34: ΧΡΗ οὖν, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μιμητικαῖς ἢ μία μίμησις ἐνός ἐστιν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον, ἐπεὶ πρᾶξις ἢ μίμησις ἐστὶ, μιᾶς τε εἶναι καὶ ταύτης ὅλης, καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως ὥστε μετατιθεμένου τινός μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφέρεισθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον...
- „ 9, „ 36—39: Φανερόν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὅτι οὐ τὸ τὰ γενόμενα λέγειν, τοῦτο ποιητοῦ ΕΡΓΟΝ ἐστίν, ἀλλ' ὅσα ἀν ΓΕΝΟΙΤΟ καὶ τὰ δυνατὰ κατὰ τὸ ΕΙΚΟΣ ἢ τὸ ΑΝΑΓΚΑΙΟΝ...
- „ „ 1451b 27—29: ... δῆλον οὖν ἐκ τούτων ὅτι τὸν ποιητὴν μᾶλλον τῶν μύθων εἶναι ΔΕΙ ποιητὴν ἢ τῶν μετρῶν, ὅσῳ ποιητῆς κατὰ τὴν μίμησιν ἐστίν, μιμεῖται δὲ τὰς πράξεις...

- Γλ. 9, 1452a 1—4: ἐπει δὲ οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πράξεως ἢ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν, ταῦτα ΔΕΙ γίνεσθαι κατ' ΑΝΑΓΚΗΝ <τοιαῦτα> καὶ μᾶλλον ὅταν γένηται παρὰ τὴν δόξαν δι' ἄλληλα...
- „ 10, „ 18—20: ... ταῦτα δὲ ΔΕΙ γίνεσθαι ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ μύθου, ὥστε ἐκ τῶν προγεγενημένων συμβαίνει ἢ ἐξ ΑΝΑΓΚΗΣ ἢ κατὰ το ΕΙΚΟΣ γίνεσθαι ταῦτα...
- „ 11, 1452a 38—b 1: ... ἢ γὰρ τοιαύτη ἀναγνώρισις καὶ περιπέτεια ἢ ἔλεον ΕΞΕΙ ἢ φόβον, οἷων πράξεων ἢ τραγωδία μίμησις ὑπόκειται.
- „ 13, 1452b 28—38: Ὡν δὲ ΔΕΙ στοχάζεσθαι καὶ ἂ ΔΕΙ ἐδλαβεῖσθαι συνιστάντας τοὺς μύθους καὶ πρόθεν ΕΣΤΑΙ τὸ τῆς τραγωδίας ἔργον, ἐφεξῆς ἂν ΕΙΗ ΛΕΚΤΕΟΝ τοῖς νῦν εἰρημένοις. ἐπειδὴ οὖν ΔΕΙ τὴν σύνθεσιν εἶναι τῆς καλλίστης τραγωδίας μὴ ἀπλῆν ἀλλὰ πεπλεγμένην καὶ ταύτην φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν εἶναι μιμητικὴν (τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς τοιαύτης μιμήσεώς ἐστιν), πρῶτον μὲν δῆλον ὅτι οὔτε τοὺς ἐπικεῖς ἄνδρας ΔΕΙ μεταβάλλοντας φαίνεσθαι ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν...
- „ 13, 1453a 12—14: ΑΝΑΓΚΗ ἄρα τὸν καλῶς ἔχοντα μῦθον ἀπλοῦν εἶναι μᾶλλον ἢ διπλοῦν, ὥσπερ τινὲς φασί, καὶ μεταβάλλειν οὐκ εἰς εὐτυχίαν ἐκ δυστυχίας ἀλλὰ τοῦναντίον...
- „ 14, 1453b 1—6: Ἔστι μὲν οὖν τὸ φοβερόν καὶ ἐλεεινὸν ἐκ τῆς ὄψεως γίνεσθαι, ἔστι δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅπερ ἐστὶ πρότερον καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος. ΔΕΙ γὰρ καὶ ἄνευ τοῦ ὄραῖν οὕτω συνιστάναι τὸν μῦθον ὥστε τὸν ἀκούοντα τὰ πράγματα γινόμενα καὶ φρίττειν καὶ ἐλεεῖν ἐκ τῶν συμβαινόντων...
- Γλ. 14, 1453b 10—14: ... οὐ γὰρ παῖσαν ΔΕΙ ζητεῖν ἠδονὴν ἀπὸ τραγωδίας ἀλλὰ

τὴν οἰκείαν. ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπὸ ἐλέου καὶ φόβου διὰ μιμήσεως ΔΕΙ ἠδονὴν παρασκευάζειν τὸν ποιητὴν, φανερόν ὡς τοῦτο ἐν τοῖς πράγμασιν ΕΜΠΟΙΗΤΕΟΝ. ποῖα οὖν δεῖνὰ ἢ ποῖα οἰκτρὰ φαίνεται τῶν συμπιπτόντων, λάβωμεν. ΑΝΑΓΚΗ δὲ ἡ φίλων εἶναι πρὸς ἀλλήλους τὰς τοιαύτας πράξεις ἢ ἐχθρῶν ἢ μηδετέρων... ὅταν δ' ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγένηται τὰ πάθη... ταῦτα ΖΗΤΗΤΕΟΝ... αὐτὸν δὲ εὐρίσκειν ΔΕΙ καὶ τοῖς παραδεδομένοις χρῆσθαι καλῶς...

- „ „ 1454a 13—15: περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν πραγμάτων συστάσεως καὶ ποίους τινὰς εἶναι ΔΕΙ τοὺς μύθους εἴρηται ἱκανῶς.
- „ 15, „ 16—19: Περὶ δὲ τὰ ἦθη τέτταρά ἐστιν ὧν ΔΕΙ στοχάζεσθαι, ἐν μὲν καὶ πρῶτον, ὅπως χρηστὰ ἦ. ΕΞΕΙ δὲ ἦθος μὲν τι ἐάν ὡσπερ ἐλέχθη ποιῆ φανερόν ὁ λόγος ἢ ἡ πράξις προαίρεσίν τινα...
- „ „ 1454a 33—b 1: ΧΡΗ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἠθεσιν ὁμοίως ὡσπερ καὶ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων συστάσει ἀεὶ ζητεῖν ἢ τὸ ἀναγκαῖον ἢ τὸ εἰκόσ, ὥστε τὸν τοιοῦτον τὰ τοιαῦτα λέγειν ἢ πράττειν... φανερόν οὖν ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ ΔΕΙ τοῦ μύθου συμβαίνειν καὶ μὴ... ἀπὸ μηχανῆς... ἀλλὰ μηχανῇ ΧΡΗΣΤΕΟΝ ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ δράματος... ἄλογον δὲ μὴ δὲν εἶναι ἐν τοῖς πράγμασιν, εἰ δὲ μὴ, ἔξω τῆς τραγωδίας...
- Гл. 16, 1455a 16—17: ... πασῶν δὲ βελτίστη ἀναγνωρισίς ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τῆς ἐκπλήξεως γινομένης δι' ΕΙΚΟΤΩΝ...
- „ 17, „ 22—23: ΔΕΙ δὲ τοὺς μύθους συνιστᾶναι καὶ τῇ λέξει συναπεργάζεσθαι ὅτι μάλιστα πρὸ ὀμμάτων τιθέμενον... ἔστι δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ταῦτα, ὅσα ὑπὸ τοῦ λόγου ΔΕΙ παρασκευ-
- „ 19, 1456 36— 5:

α σ θ ἦ ν α ι . . . δ ῆ λ ο ν δ ἔ σ τ ι κ α ι
 ἐ ν τ ο ῖ ς π ρ ᾶ γ μ α σ ι ν ἀ π ὸ τ ῶ ν
 αὐ τ ῶ ν ἰ δ ε ῶ ν Δ Ε Ι χ ρ ῆ ῖ θ α ι ὅ τ α ν
 ἢ ἐ λ ε ι ν ᾶ ἢ δ ε ι ν ᾶ . . . Δ Ε Η ι
 π α ρ α σ κ ε υ ᾶ ζ ε ι ν . π λ ῆ ν τ ο σ ο ὗ τ ο ν
 δια φ ἔ ρ ε ι , ὅ τ ι τ ᾶ μ ἔ ν Δ Ε Ι φ α ῖ ν ε σ θ α ι
 ἀ ν ε υ δι δ α σ κ α λ ῖ α ς , τ ᾶ δ ἔ ἐ ν τ ῷ λ ὄ γ ω . . .

Оние што го прифаќале традиционалниот текст παθημάτων κάθαρσιν а не можеле да се согласат со сфаќањето дека παθήματα („афектите“) „жал, страв, гнев и сл.“, се однесуваат на гледачите, како Гете, Вернардакис и др. веројатно знаеле дека во Поетиката зборовите πάθος, πάθημα, παθητικός, ако го исклучиме фамозното место од дефиницијата на трагедијата, речиси сегде означуваат „страдање“, „мачење“ на личностите, на хероите на драмата. Има само две места во Поетиката кај што зборот πάθος (πάθη) може да значи „афекти“ (а ова е всушност метафоричкото значење на зборот!), туку и ондека (т.е. во гл. XVII, 1455a 31 и во гл. XIX, 1456a 38) тоа како да не се однесува толку на гледачите, ами повеќе на сцената, на артистите и на поетот, а не на публиката⁷².

Првиот пат во Поетиката зборот πάθος е употребен во I-та глава (1447a 28): καὶ γὰρ οὗτοι μιμῶνται καὶ ἦθη καὶ πάθη καὶ πράξεις („зашто и овие подражаваат карактери, сѝрагања и дејства, т.е. акции“). Јасно е дека зборот πάθη овде означува „страдања“ а не „афекти“. Тоа се гледа уште појасно од гл. XI (1452b 10—11), кај што зборот πάθος е двапати употребен (првиот пат заедно со περιπέτεια и ἀναγνώρισις) и кај што (на второто место) се дефинира и илустрира со примери (πάθος δέ ἐστὶ πρᾶξις φθαρτικῆ ἢ ὀδυνηρά, οἷον οἱ τε ἐν τῷ φανερωῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ ὅσα τοιαῦτα „тоа е неσίητο σίητο ὑπучинува σίηεῖται или болка, како што се у б и с т в а т а , извршени пред нашите очи, и з м а ч у в а њ а т а , р а н у в а њ а т а и други слични работи“). Така стои и со значењето на формата παθήματα во гл. XXIV (1459b 11), кај што имаме и пак поврзување на παθήματα = πάθη со περιπέτεια „пресврт“ и со ἀναγνώρισις „препознавање“, како на спомнатото место од гл. XI.

Многу е поважно да се види дека зборот πάθος (и глаголската форма παθεῖν) го има точно ова значење („страдање“) и во двете најважни глави на Поетиката во врска со последниот став на дефиницијата, во XII-та и XIV-та, како на пример во 1453a 18—22 (. . . νῦν δὲ περὶ ὀλίγας οἰκίας αἰ κάλλισται τραγωδίαι συντίθενται, οἷον περὶ Ἀλκμέωνα καὶ Οἰδίπουν. . . καὶ ὅσοις ἄλλοις συμβέβηκεν ἢ παθεῖν δεινὰ ἢ ποιῆσαι . . .) или во 1453b 17—22 (. . . ἄν μὲν οὖν ἐχθρὸς ἐχθρὸν, οὐδὲν ἐλεεινὸν οὔτε ποιῶν οὔτε μέλλων, πλὴν κατ’αὐτὸ τὸ πάθος . . . ὅταν δ’ ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγένηται τὰ πάθη, οἷον ἢ ἀδελφὸς ἀδελφόν ἢ υἱὸς πατέρα ἢ μήτηρ υἱόν. . .) или во 1453b 37—39 (. . . τούτων δὲ τὸ μὲν γινώσκοντα μελλῆσαι καὶ μὴ πράξαι χεῖριστον τό τε γὰρ μικρὸν ἔχει καὶ οὐ τραγικόν, ἀπαθὲς γάρ. . .) и на крајот во 1454a 12—13 (. . . ἀναγκάζονται οὖν ἐπὶ ταύτας τὰς οἰκίας ἀπαντᾶν ὅσαις τὰ τοιαῦτα συμβέβηκε πάθη. . .).

Кога вршиме анализа на еден збор или термин како што е зборот πάθος во Аристотеловата Поетика, нужно е и сосем природно да ги спомнеме сите

⁷² За првото од овие две места дури и А. Ничев (о.с. , стр. 82) допушта да се однесува на хероите на сцената и на поетот.

места од Пеотиката кај што е употребен тој, за да ги видиме сите значења и нијанси што ги има тој пред сè во Поетиката, а потоа, ако е нужно, да ја прошириме анализата и на другите Аристотелови дела, и, во крајна нужда, да ја прошириме анализата и надвор од Аристотеловите дела. Материјалот што ни го дава Поетиката за овој збор мислам дека е сосем доволен. Меѓутоа, ми се чини дека е недопуштено да се прикрива основното значење на *πάθος* (*πάθημα* „страдање“ и да се говори само за неговото метафоричко значење „афект“, како што тоа го прави А. Ничев⁷³. Треба да кажеме дека тоа не било направено како што треба ни кај Антон Смердел, кај когошто инаку анализата на сите зборови употребени во Аристотеловата дефиниција на трагедијата била доста добра⁷⁴.

Тука треба уште еднаш да одбележиме дека токму во гл. XIII и XIV (кај што надолго и нашироко се зборува за жалта и стравот и кај што се анализираат овие трагични ефекти) би очекувал секој подобро упатен изучувач на Аристотеловата Поетика да го најде коментарот за катарсата, ако зборовите *παθημάτων κάθαρσιν* беа автентични во дефиницијата, но во нив (во гл. XIII и XIV) и кога се спомнува *πάθος*, тоа не е поврзано со *κάθαρσις* и не значи *афект* ами *страдање* и се однесува на хероите од драмата. И кога целиот тој детален коментар во врска со *ἔλεος* и *φόβος* и со фабулата одн. со составот на собитијата ќе заврши на крајот од гл. XIV, што Аристотел ќе ја заклучи со толку типичните зборови „Според тоа, значи, за составот на собитијата и какви горе-долу треба да бидат фабулите доволно е она што е речено“ може ли некој уште да се сомнева дека најбитниот елемент на трагедијата, во којшто се содржи и целта нејзина и за којшто Аристотел употребил повеќе од половината простор на коментарот, е токму оној што требаше да го заземе централниот дел во дефиницијата, т.е. она место кај што традиционалниот текст на трагедијата го има проблематичното *παθημάτων κάθαρσιν* за коешто нема ни еден збор во неговиот коментар⁷⁵.

⁷³ О.с., на стр. 36. На тоа место А. Ничев сметал за достатно да ги цитира само оние две места кај што *πάθος* (*πάθημα*) можело да го има значењето „афект“ (т.е. само местото од дефиницијата, 1449b 28, и од гл. XIX, 1456a-38). Нигде ни збор за другите места од Поетиката кај што *πάθος* (*πάθημα*) било употребено во своето основно значење „страдање“.

⁷⁴ А. Смердел, *Арсипојетика катарса*, Скопје 1937, на стр. 66—95 (особено стр. 90—91).

⁷⁵ На ова место сакам да ја одбележам убавата иницијатива на загребската литературна ревија „Књижевна смотра“, год. X, 1978, бр. 31—32, да и се посвети на 2300-та годишнина од смртта на Аристотела, одн. на неговата *Поетика* целиот тој број на списанието. Првиот и најглавниот прилог на бројот 31—32 од списанието е статијата „Aristotel — O pjesničkom umijeću“ од Здеслав Дукач што е всушност нов хрватски превод на првите 15 глави на Аристотеловата Поетика со опширен коментар. Следуваат 9 есеи и расправи од разни филолози и философи преведени на хрватски јазик.

Во фусотата на стр. 33. Дукач ветува дека неговите белешки ќе имаат за цел да ја прикажат денешната состојба во проучувањето, толкувањето и разбирањето на Аристотеловиот спис. Големата ерудиција на авторот на овој макар и фрагментиран превод на Аристотеловата Поетика (првите 15 глави на Поетиката се навистина поголемиот и поважниот нејзин дел кај што се наоѓа и прочуената Аристотелова дефиниција на трагедијата и нејзиниот опширен коментар) не му помогнале сепак да се снајде сосем добро во „океанот“ од изданија, расправи, критики, полемики и прикази и да се ослободи од некои свои однапред утврдени мислења и ставови.

Како што требаше и да се очекува, во белешките и е посветен најголем простор на дефиницијата на трагедијата одн. на така наречената трагична катарса. Меѓутоа ни неговите белешки ни неколкуте есеи посветени на овој проблем (како што се преведените прилози од Ц. Гаснер, Р. Ингарден, Ц. Г. Уори, Л. Голден, К. Ж. Фолкман-Шулук и др.) при сè што биле одбрани и донесени, по секоја веројатност, со цел да се оживее и овековечи проблемот на трагичната катарса, не придонесоа со ништо ни да се разјасни а камоли разреши проблемов.

Просторот што З. Дукач му го посвети на моето решение одн. на конјектурата *pathematon systasin* нам. традиционалното *pathematon katharsin* (на стр. 15) е речиси безначаен.

Што се однесува до формалната страна, треба да повториме дека зборот *παθημάτων* го има истиот број букви (9) со зборот *πραγμάτων* (од кои идентични 6: првата *π* и 5-те последни *μάτων*) а зборот *κάθαρσιν* исто толку букви (8) колку и *σύστασιν* (од кои 3-те последни — *σιν* — идентични), т.е. дека го заземале истиот простор кога биле написани. Според тоа нема ни палеографски непремостиви тешкотии за објаснувањето на нивната замена⁷⁶.

MIHAIL D. PETRUŠEVSKI

SUR LA FIN DE LA POÉTIQUE ET DE LA TRAGÉDIE SELON ARISTOTE

RÉSUMÉ

L'auteur met en relief l'intention d'Aristote d'exposer, au commencement même de son traité sur la Poétique, les premiers motifs qui l'ont conduit à cela. C'était surtout l'idée de discuter comment il fallait composer les fables si on voulait que la composition poétique fût belle (*πῶς δεῖ συνίστασθαι τοὺς μύθους εἰ μέλλει καλῶς ἔξειν ἢ ποιήσεις*). Il faut toujours tenir compte du ton et du style didactique d'Aristote ainsi que de son attitude de maître quand il parle de la tragédie, qui est la partie principale de sa Poétique, et plus particulièrement de la fable, de ses parties intégrantes, de l'unité de l'action etc. pour mieux comprendre la définition de la tragédie, le commentaire de la définition et ce qu' Aristote dit sur la fin de la tragédie. Cela vaut surtout pour ceux qui croient que la catharsis est la fin de la tragédie acceptant le dernier alinéa de la définition, c'.-à-d. les mots *παθημάτων κάθαρσιν* comme authentiques.

Étant donné qu' Aristote ne parle nulle part dans la Poétique de la catharsis (excepté à l'endroit cité de la définition: 1449b 27—28) et moins encore qu'elle est la fin de la tragédie, il serait naturel de se poser la question: quelle serait alors la fin de la tragédie si la catharsis n'en est pas.

Aristote en effet, dans le même chapitre (VI) où l'on trouve la définition de la tragédie, une vingtaine de lignes plus bas, parle de la fine en soulignant que „les actes et la fable son la fin de la tragédie“ (*ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγωδίας, τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἀπάντων*).

L'auteur de cette discussion avait exprimé, il y a une trentaine d'années son doute concernant l'authenticité, des deux derniers mots de la définition de la tragédie, à savoir de *παθημάτων κάθαρσιν* (v. son article „La définition de la tragédie chez Aristote et la catharsis“ dans l'Annuaire de la Faculté de philosophie

---

Цитирањето само на мојата белешка од Жива антика XXVI/2, 1976, 431—432 личи повеќе на дезинформација (зашто е пропуштено, веројатно не случајно, да се цитира мојата студија од 1954. година, а тоа е истиот начин и метод на работа како кај А. Ничев!). Ни во „библиографската белешка“ на стр. 10 ја нема мојата студија од 1954. ни онаа од 1962. ни статијата „Catharsis“ од Теди Бруниус во „Dictionary of the History of Ideas“ ни статиите на А. Фреире, на К. Д. Георгулис, ни делата на Д. Де Монмолен, на Б. Шеших, ниту изданијата на Ф. Суземил, В. Христ, Ј. Ткач, Менардос — Сикутрис и нито еден југословенски автор. Вака ли терба да се прикажува денешната состојба во проучувањето на Аристотеловата Поетика?

⁷⁶ Види ја мојата студија од 1954. на стр. 234/235.

de l'Université de Skopje, 1948, tome I, pp. 3—17). Les résultats auxquels l'auteur était arrivé étaient les suivants:

1° le terme *παθημάτων* (ou *μαθημάτων*) *κάθαρσιν* du dernier passage de la définition n'est pas sûr, a) parce qu'il n'est pas tout à fait clair: b) parce que la plupart des manuscrits ont au lieu, de *παθημάτων* — *μαθημάτων*, qui est moins clair que le précédent; c) parce que dans le commentaire d'Aristote se trouvant après la définition et même dans toute l'oeuvre d'Aristote il n'y a aucun mot sur la catharsis tragique et que l'interprétation qu'on trouve dans le chap. 7 du livre VIII de la Politique concerne la catharsis musicale et non pas la tragique:

2° si le passage *παθημάτων* (ou *μαθημάτων*) *κάθαρσιν* n'est pas sûr, cela veut dire qu'il pourrait être inauthentique (*κάθαρσιν* aussi bien que *παθημάτων*).

3° si le terme *π/μαθημάτων* *κάθαρσιν* n'est pas authentique, il reste qu'il y avait à la fin de la définition un autre terme, deux autres mots qui pourraient mieux correspondre à la définition et, peut-être, rendre plus complet et plus clair le sens de celle-ci;

4° s'il y avait un terme autre que *π/μαθημάτων* *κάθαρσιν* dans la définition, il est vraisemblable qu'il serait interprété dans le commentaire qui se trouve après la définition; donc, pour le retrouver, il faudrait recourir au commentaire;

5° l'analyse du commentaire faite, on réussit à retrouver les deux mots authentiques: c'était le terme technique *πραγμάτων σύστασιν* („la composition des faits“) qui est, selon Aristote, l'élément principal et le plus important de la tragédie dont il parle à partir du chap. VI presque jusqu'à la fin de la Poétique;

6° si on place le terme *πραγμάτων σύστασιν* au lieu de *παθημάτων* *κάθαρσιν* la définition devient tout à fait claire et complète, car elle contient maintenant la partie essentielle de la tragédie, la fin de celle-ci;

7° les difficultés de sens qui existaient dans les termes *περαίνουσα*, *τοιούτων*, *παθημάτων*, *κάθαρσιν* étant employés dans un sens métaphorique disparurent après le remplacement du terme *π/μαθημάτων* *κάθαρσιν* par *πραγμάτων σύστασιν*;

8° or, dans la définition de la tragédie il n'y avait pas un mot sur catharsis; elle y était tout à fait déplacée, parce que la définition devait contenir les parties les plus élémentaires et les caractéristiques essentielles de la tragédie, tandis que la catharsis serait quelque chose qui est en dehors du drame;

9° l'altération du texte authentique *πραγμάτων σύστασιν* en *π/μαθημάτων* *κάθαρσιν* remonterait à un copiste savant, étant donné que les deux mots en question y étaient, selon toute apparence, mutilés et très peu clairs; d'autre part les mots de la conjecture *παθημάτων* *κάθαρσιν* — étaient très proches par le nombre des lettres et par leur terminaison à ceux de l'original (*πραγμάτων* et *παθημάτων* contenant 9 lettres dont 6 identiques — *π* et *ματων*, *σύστασιν* et *κάθαρσιν* 8 lettres dont les derniers trois — *σιν* — identiques).

La conjecture de l'auteur *πραγμάτων σύστασιν* pour le traditionnel *παθημάτων* *κάθαρσιν* fut critiquée par A. Ničev (dans l'Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté historico-philologique, tome XLV 4, 1949, pp. 136 ssq). L'auteur lui a répondu par son traité polémique „Encore sur la définition de la tragédie chez Aristote et la catharsis“ (dans l'Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université de Skopje, tome, 7 1954, pp. 79—110) et par l'étude „*Παθημάτων* *κάθαρσιν* ou bien *πραγμάτων σύστασιν*?“ (dans *Živa antika*, année IV, 1954, pp. 209—250). Plus tard parurent des critiques de C. Del Grande (dans son livre „*Τραγωδία, essenza e genesi della tragedia*“, Napoli 1952, avec une IIe éd. de

1962, pp. 290s. et 311), G. Else (dans son compte -rendu „A Survey of Works on Aristotle's Poetics 1940—1952“ publié dans „The Classical Weekly“ du 14 février 1955), K. D. Georgoulis (dans son compte rendu intitulé „Τὸ πρόβλημα τῆς τραγικῆς καθάρσεως, publié dans la revue athénienne „Platon“, ann. VII, 1955, pp. 130—157), Ph. Pharmakis (v. sa note critique dans „Platon“, VIII, 1956, pp. 233—240), B. Šešić (dans ses „Estetičke studije“ = „Études esthétiques“, Beograd 1958, pp. 34—36) et Giov. Brancato (dans son traité „La σύστασις nella Poetica di Aristotele“, Napoli 1963, № 4 à la page 7/8).

L'auteur constate que la majorité de ses critiques (exceptés K. D. Georgoulis et B. Šešić) n'ont pas pris en considération ses deux études parues, l'une dans *Ž. A.* IV, 1954 et l'autre dans *Ž. A.* XI et XII, 1962; il a répondu aux critiques de K. D. Georgoulis et de B. Šešić dans *Ž. A.* XI, 1962, pp. 269—272 en ajoutant qu'elles étaient, dans leur fond, positives. K. D. Georgoulis d'autre part avait exprimé ausis son doute sur l'authenticité du mot *κάθαρσιν* dans la définition de la tragédie en proposant *μίμησιν*, qui ne satisfait pas du point de vue logique: le terme *παθημάτων μίμησιν* étant inconnu chez Aristote et produisant une espèce de tautologie dans la définition (*μίμησις . . . περιίνουσα . . . μίμησιν*).

C. Del Grande, G. Else et G. Brancato en outre, il faut le souligner, n'ont pas lu le plein texte de l'article de 1948, mentionné ci-dessus — ils n'ont lu que son résumé français. Quant à G. Brancato, il semble qu'il n'a même pas lu le résumé français et qu'il s'est servi seulement des notes critiques de C. Del Grande. Il est vraiment drôle d'écrire des critiques sans avoir lu le texte qu'on veut critiquer. Une telle pratique n'appartient pas au domaine d'une discussion scientifique.

Ph. Pharmakis (l.c.) croit que le terme *ἡδυσμέω λόγῳ* représente une métaphore et, si le Stagirite a permis une métaphore dans la définition, pourquoi ne se permettrait il pas une autre, pense-t-il, par ex. *κάθαρσιν*. Il ne parle cependant pas du sens métaphorique de *περιίνουσα*, (*τῶν*) *τοιούτων* et *παθημάτων* dans le texte traditionnel de la définition.

Il faut cependant noter les résultats de l'analyse du texte de la Poétique et surtout de la définition et de son commentaire; en voici un résumé:

1° L'incertitude et l'inauthenticité de l'expression *παθημάτων κάθαρσιν* se confirme a) par le fait que le mot *κάθαρσις* pourrait avoir un sens métaphorique, se qui serait contraire à la Topique (VI 139b 30); b) par le fait que les mots *περιίνουσα τοιούτων* et *παθημάτων* seraient employés dans un sens peu usuel, ce qui est intolérable dans une définition selon Aristote; c) par l'„homonymie“ du terme *παθημάτων κάθαρσιν* qui résulte du génitif *παθημάτων* lequel, en une telle formulation, pourrait être α) objectif, β) séparatif et γ) subjectif, ce qui serait de même en opposition à la Topique (VI 139b 19); d) par le fait qu'il n'y a aucun mot pour *παθημάτων κάθαρσιν* dans les chap. XIII et XIV du commentaire, où il fallait éclaircir le dernier passage de la définition et où, d'ailleurs, il n'y a aucune lacune; e) par le fait que le mot *περιίνουσα* de la définition, relié à *παθημάτων κάθαρσιν*, prend un sens plus ou moins métaphorique et qu'il contredit, lui aussi, la Topique; f) par la tradition sur le sort de la bibliothèque d'Aristote d'où l'on voit que ses écrits, avant d'être édités, étaient dans un état extrêmement lamentable, ce qui se confirme par l'état actuel de ses manuscrits et, en particulier, par ceux de la Poétique; g) par le fait que l'expression *παθημάτων κάθαρσιν* n'est employée nulle part ailleurs; h) par le fait qu'Ar. ne parle pas du tout de la catharsis tragique et moins encore que celle-ci représente la fin de la tragédie.

2° La sureté et l'authenticité du terme *πραγματων σύστασιν* se manifestent par tout le commentaire et par toute l'oeuvre de la Poétique, et que ce terme et non pas les mots *παθημάτων* (ou *μαθημάτων*) *κάθαρσιν* était dans la définition même, se confirme par le fait que a) *πράγματα* sont la fin de la tragédie (1450a 22—23), d'où il résulterait, indirectement, qu'une autre fin, comme par ex. la catharsis, serait tout à fait déplacée; b) *πραγματων σύστασις* resp. le *μῦθος* („la fable“) est la partie la plus importante et l'élément essentiel de la tragédie (constation répétée en 4 variantes dans le commentaire); c) partout dans le commentaire où il fallait parler de „la catharsis“ (si le mot était authentique), on parle de *πραγματων σύστασιν* et surtout dans les chapp. XIII et XIV où l'on devait interpréter *παθημάτων κάθαρσιν* par rapport à *ἔλεος* et *φόβος*; d) le dernier passage de la définition avec le terme *πραγματων σύστασιν* est répété presque mot à mot en quelques variantes dans le commentaire (1452a 1—3; 1452a 38—1452b 1; 1452b 30ss.; 1453b 11ss.; 1456a 37—1456b 4); e) par le changement de *παθημάτων κάθαρσιν* en *πραγματων σύστασιν* on exprime clairement et complètement la caractéristique essentielle de la tragédie concernant l'effet tragique.

Outre les critiques de K. D. Georgoulis et B. Šešić qui sont, dans leur fond, positives, l'auteur a cité l'approbation complète de sa conjecture *πραγματων σύστασιν* au lieu du traditionnel *παθημάτων κάθαρσιν* exprimée dans une lettre privée de S. Y. Louria (v. la note 36, ci devant). L'autre approbation complète en était exprimée d'abord dans la lettre privée de Teddy Brunius (v. la note № 37) et, plus tard, dans son article publié dans le „Dictionary of the History of Ideas“ (vol. I, s. v. „Catharsis“; v. le texte le plus caractéristique à la page 16 ci-dessus). La troisième approbation complète se trouve exprimée dans l'article „A Cartarse Trágica em Aristoteles“ de Antonio Freire (publié dans la revue *Euphrosyne* N. S. vol. III, 1969, pp. 31—45). v. la note № 38 ci-devant où l'on a cité la partie la plus caractéristique).

L'auteur rend compte aussi de l'étude „L'énigme de la Catharsis tragique dans Aristote“ de A. Ničev en rejetant ses deux „théories“ (celle de „l'opinion fautive“ et celle de „la meilleure tragédie“).